

Ramon Llull

PID_00159450

Universitat Oberta
de Catalunya

www.uoc.edu

Índex

Introducció	5
Objectius	7
1. La conversió	9
1.1. Llull encarrega una biografia	10
2. La il·luminació de Randa i l'Art	14
2.1. Llull explica com va ser il·luminat	14
2.2. Interpretacions contemporànies a la il·luminació	16
2.3. L'Art lul·liana	18
2.4. Les raons necessàries	19
2.5. Llull fa ciència al marge de la universitat	22
3. Les innovacions literàries	24
3.1. Llull treu profit de les al·legories	25
3.2. Llull introdueix innovacions a la tradició literària	27
4. "Mostrar ciència al poble"	30
4.1. Explicar fenòmens naturals amb didacticisme	32
4.2. Difondre la veritat	34
5. La política lul·liana: el <i>Llibre de les bèsties</i>	36
5.1. Un apòleg sorprenent	37
5.2. Na Renard maquina com traïr el rei	39
5.3. Qui la fa, la paga	41
6. Autor i personatge	44
6.1. Ramon Llull escriu en primera persona	45
6.2. Apareix Ramon lo foll	45
6.3. Llull cita les seves pròpies obres	45
6.4. Apareix Ramon	46
6.5. I, finalment, apareix Ramon el fantàstic	46
6.6. El procés de creació del personatge identificable amb Llull	47
Resum	51
Lectures recomanades	53

Introducció

Ramon Llull va néixer a Mallorca cap a 1232. No feia gaire que el rei Jaume havia conquerit l'illa als sarraïns, el 1229: Llull pertany, doncs, a la primera generació de cristians nascuts ja a Mallorca. La seva família provenia de Barcelona. Durant la infantesa i la joventut de Ramon, l'illa era un món complex i bigarrat: la població dominant provenia de tot arreu de Catalunya, i, en menor proporció, també de l'Aragó i de Montpeller; no hi eren estranys pobladors vinguts d'Occitània ni grups estables de mercaders genovesos i pisans. Una tercera part de la població mallorquina era musulmana: la majoria eren ara esclaus i abans senyors de l'illa, però també hi havia una minoria de sarraïns lliures. Mallorca, a més, era una cruïlla marítima: la badia de Palma ofería un port natural a tot el trànsit de la Mediterrània.

Llull és contemporani de Jaume I, de Cerverí de Girona i de Bernat Desclot. En part, també ho és de Ramon Muntaner. No ens consten els contactes que hagués pogut tenir amb el Conqueridor, que segurament van existir. Va servir i va rebre beneficis del fill de Jaume I, el rei de Mallorca, Jaume II. És probable que mirés amb recel la política antipapal i expansiva de Pere el Gran. Va establir una bona relació i continuada amb el fill de Pere, Jaume II d'Aragó.

Allò que podríem anomenar el fenomen Ramon Llull no s'entendria si no es tingués en compte el món en què es produeix. Llull és un laic que, tanmateix, ha renegat de les formes de vida i de la cultura pròpies dels laics potentats de la cort: res de literatura profana, res de poesia trobadoresca, res de frivolitats. Fa una vida lliurada a la causa de la fe i de l'Església sense ser un clergue i sense pertànyer a cap orde religiós. Produeix una obra d'unes dimensions difícils de comprendre (impresa modernament, la seva obra catalana i llatina ocuparà desenes de milers de pàgines), sobre tots els temes imaginables, sense tenir estudis reglats.

Al mateix temps que un intel·lectual, Llull és un activista que és capaç d'anar a terra d'infidels en missió o de seguir un pla calculat d'aproximació als poders polítics i eclesials més notables d'Occident durant anys. El seu interès pels infidels no és només teòric; ve d'un país en què el problema del contacte entre cultures es percep fàcilment i és capaç, per això, de passar de la teoria a la pràctica: del tractat sobre la conversió dels musulmans a la predicació a les sinagogues jueves.

Obra immensa i activitat incessant. Vet aquí les dues principals característiques de la vida llarguíssima de Llull. És una combinació excepcional. Com també ho és la d'un intel·lectual, dedicat en cos i ànima a la filosofia, a la teologia i a la ciència, que al mateix temps escriu obres literàries. La literatura lul·liana, d'altra banda, és singular i innovadora com poca se'n troba a l'època. Tot ple-

Els musulmans

L'annexió dels habitants dels territoris conquerits per Jaume I va suposar un increment d'un 40% en la població de la Corona d'Aragó. A l'illa de Mallorca, els musulmans constituïen un 40% del total. En terres valencianes, els infidels superaven de molt els cristians.

Clergue

Freqüentment, a l'edat mitjana, persona docta, amb coneixements de llatí i estudis, més que no pas el seu estat de consagració religiosa. Això s'explica perquè, aleshores, els estudis superiors estaven reservats gairebé en exclusiva a clergues. Iniciar la carrera eclesiàstica era una via d'accés segura als estudis que impartien en les facultats universitàries. En rebre els diversos ordes sagrats, menors (acòlit, lector, etc.) o majors (diaconat i ordenació sacerdotal), hom quedava adscrit al clergat, amb els seus deures i privilegis. Molts clergues acabaven els seus estudis sense haver rebut els ordes majors i, en conseqüència, abandonaven la carrera eclesiàstica i es podien casar (bo i conservant, per exemple, els privilegis fiscals de l'estatut clerical). De manera que clergue, a l'edat mitjana, no és sempre sinònim de sacerdot i, moltes vegades, fa referència només als estudis que ha seguit qui en porta el títol.

gat, paga la pena l'esforç de voler entendre aquest "català de Mallorca", com ell mateix s'anomenava, i les seves ambicions intel·lectuals i vitals, que són de gran abast, malgrat la complexitat que, de vegades, poden presentar.

Avui, Llull és l'autor d'expressió catalana més estudiat i conegut a escala internacional. El seu nom figura a totes les enciclopèdies i repertoris sobre l'edat mitjana d'arreu del món i cada cop la seva enorme i complexa figura de pensador, d'escriptor i apòstol, rescatada de les inacabables confusions que en feien un foll, un alquimista o un heretge, és tractada amb més respecte, rigor i precisió. Els estudis lul·lians produeixen cada any una copiosa bibliografia que prové de les més diverses universitats d'Europa i d'Amèrica. És remarcable, en aquest sentit, l'edició de l'obra llatina, preparada al Raimundus-Lullus-Institut de l'Albert Ludwigs Universität de Freiburg i B. (Alemanya), una institució consagrada a aquesta tasca des de fa més de quaranta anys.

També s'ha de destacar la nova edició de les obres catalanes de Llull (NEORL) que porta a terme el Patronat Ramon Llull, constituït per les conselleries de cultura de la Generalitat de Catalunya, de la Generalitat valenciana i del Govern balear. Des de 1990, la NEORL ofereix edicions crítiques homologades filològicament i preparades pels millors especialistes lul·lians.

Així mateix, cal tenir en compte la col·lecció "Traducció de l'obra llatina de Ramon Llull", endegada el 2006 per l'Obrador Edendum de Santa Coloma de Queralt, amb la col·laboració de l'editorial Brepols (Turnhout) i les Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili.

El Centre de Documentació Ramon Llull, amb seu a la Universitat de Barcelona, treballa per la promoció de la recerca especialitzada sobre Ramon Llull i el lul·lisme i els seus contextos cultural i científic, així com per la difusió, la promoció i la gestió dels estudis lul·lians, en particular, i de la literatura catalana medieval, en general. A l'apartat "Qui és Ramon Llull?" de la pàgina web que ha desenvolupat el Centre de Documentació Ramon Llull hi ha informació interessant sobre diversos aspectes de la vida i l'obra de Llull, que podeu consultar:

- Introducció a Ramon Llull
- Els pseudo Ramon Llull
- Lul·lisme
- Context
- Vida
- Pensament
- Obres
- Repertori d'imatges
- Cronologia

"Qui és Ramon Llull?"

<http://quisestlullus.narpan.net/>

Objectius

Els objectius que ha d'assolir l'estudiant amb aquest mòdul didàctic són els següents:

1. Entendre el fenomen de Ramon Llull com a part d'un procés d'emancipació intel·lectual dels laics a Occident, que comencen a accedir a la cultura clerical i universitària, malgrat tot.
2. Entendre el context de Llull, en què abunden les traduccions al català de temes científics i tècnics, com l'element impulsor de la seva gran obra.
3. Conèixer les premisses i l'abast del projecte intel·lectual i vital de Llull, que té el seu centre en el sistema que es coneix com a Art lul·liana.
4. Determinar el lloc que la literatura ocupa en aquest projecte i les principals característiques que presenta.
5. Determinar l'ús que fa Llull de l'autobiografia i del propi *jo* en les seves obres.
6. Consolidar el coneixement del català antic, de manera que permeti una lectura fluïda dels textos.

1. La conversió

El 1311, Ramon Llull tenia cap a setanta-nou anys. Era a París des de vers 1309. Havia aconseguit un renom notable en ambients polítics, intel·lectuals i eclesials de París, Roma, Gènova, Pisa, la Corona d'Aragó i el Regne de Mallorca; és a dir, en alguns dels principals centres de l'Occident europeu. Fins i tot, en aquesta estada a la capital francesa (la quarta i última que hi havia de fer) havia obtingut un cert reconeixement de la universitat¹, la més influent i prestigiosa de la cristiandat: una aprovació de quaranta mestres i batxillers en arts i en medicina i una altra del canceller de la universitat. El rei de França, Felip IV el Bell, després d'anys de tractes, li havia atorgat una carta de recomanació.

⁽¹⁾Universitat

El segle XIII és el de l'organització i desenvolupament de les universitats. Els grans centres universitaris de la cristiandat són París, Oxford i Bolonya, a les quals acudeixen estudiants i professors de tot Europa. A la Corona d'Aragó, el més rellevant és Montpeller; la universitat de Lleida, la primera del Principat, va ser fundada el 1300. Cal advertir que, a l'edat mitjana, no es distingien de manera absoluta els graus de l'ensenyament; així que, molt sovint, el secundari, o fins el primari, s'impartia a la universitat (facultat d'arts) o era controlat des d'aquesta.

L'ensenyament bàsic s'obté a la **facultat d'arts**, la més nombrosa, on s'estudien les arts liberals, propèdèutiques per a qualsevol altre estudi; tanmateix, a partir de mitjan segle XIII, l'estudi d'Aristòtil i de la seva *Metafísica* i *Física* hi acaba adquirint un gran relleu. S'estudiava arts entre els catorze i els vint anys; al cap de dos anys s'obtenia el **batxillerat** i, al final dels estudis, el **doctorat**.

Posteriorment hom podia estudiar medicina o **dret** (civil i canònic), entre els vint i els vint-i-cinc anys. La **teologia**, veritable cim dels estudis universitaris medievals, requeria uns quinze o setze anys d'estudis i l'edat mínima per doctorar-s'hi girava al voltant dels trenta-cinc anys.

La universitat medieval organitzava el saber mitjançant l'escolàstica.

Amb aquesta fama i amb les credencials obtingudes, Llull es disposava a anar al concili general de l'Església que havia de tenir lloc a Viena del Delfinat aquell mateix any. Tenia esperances fonamentades d'aconseguir del Concili una acollida favorable del projecte personal en què havia treballat infatigablement durant gairebé cinquanta anys. Va preparar diverses obres per presentar-les a la consideració dels participants conciliaris. En aquests llibres, fa una crida a la consciència dels prínceps i dels prelats cristians i una sèrie de propostes per a l'extensió de la cristiandat i la conversió dels infidels.

Però Llull va anar al Concili no només amb els documents favorables o amb els llibres ara esmentats, sinó també amb una biografia seva que avalés les peticions; amb una narració dels seus continuats esforços a favor de la fe cristiana que expliqués com ho havia deixat tot, com havia compost centenars de llibres, com havia desplegat una activitat incessant, com havia arribat a posar la seva vida en perill en terres d'infidels.

Viena del Delfinat

Al mapa *La Mediterrània occidental al voltant del 1300*, que trobareu al subapartat *El paper dels tres escriptors d'Els pròlegs dels llibres*, podeu ubicar Viena del Delfinat.

Aquesta biografia és una justificació de la seva vida i de la seva obra; l'hem conservat i és coneguda amb el títol de *Vita coetanea* (1311).

Naturalment, havia d'estar escrita en llatí, si volia ser accessible a tots els participants al Concili. I no hauria estat ben vist que l'hagués escrita el mateix protagonista de la narració. De manera que Ramon va encarregar a uns monjos cartoixans de París, amb els quals havia tingut una llarga relació, la redacció de la biografia. Al començament s'hi diu:

"A honor, lloança i amor del sol Senyor Déu nostre, Jesucrist. Ramon, cedint a les instàncies de certs religiosos amics seus, recontà i deixà que s'escrivissin les coses que a continuació segueixen sobre la seva conversió a la penitència i sobre alguns fets seus."

Vita coetanea

Es tracta d'una biografia induïda pel mateix Llull que, alhora, n'és la font informativa principal. Però la redacció no és seva ni tampoc l'organització del material, que es deuen als cartoixans de París. Algunes dades són inexactes o errònies, cosa que posa de manifest la intervenció efectiva de persones alienes al protagonista de la narració. I, és clar, es parla d'ell en tercera persona.

Tanmateix, el beat Ramon va utilitzar l'obra i la va difondre personalment i, en conseqüència, hem de pensar que va influir el sentit de la narració. O sigui, que no és inapropiat parlar d'una *quasiautobiografia*.

Una *quasiautobiografia* a la qual posteriorment es van afegir dotze precioses imatges: són les il·lustracions del *Breviculum*², un còdex executat cap al 1325 per iniciativa de Tomàs Le Myésier, deixeble de Llull vinculat a la cort de França.

⁽²⁾*Breviculum*

El principal deixeble de Llull a París, Tomàs Le Myésier, canonge d'Arràs, doctor en medicina, membre de la Sorbona (mort el 1336), va preparar una gran compilació d'obres lul·lianes amb la intenció de facilitar-ne l'ús i la comprensió en l'àmbit universitari; és coneguda com a *Electorium*. Una versió reduïda d'aquesta antologia, amb el mateix format però una dècima part de llargària, és el *Breviculum*, molt conegut per una sèrie magnífica de dotze miniatures que il·lustren la vida de Llull.

1.1. Llull encarrega una biografia

L'inici de la *Vita coetanea* (1311) passa per alt els primers trenta anys de la vida de Llull, sens dubte perquè no tenen cap interès per al propòsit justificatiu de l'obra. Comença directament amb els fets esdevinguts cap a 1263 i que van comportar un tombant inesperat a la vida que Ramon havia dut fins aleshores.

Se'ns presenta Llull com a cortesà, ocupant un lloc destacat a la cort de l'infant Jaume de Mallorca³ (el segon fill que el Conqueridor havia tingut amb Violant d'Hongria i germà petit de Pere el Gran) i dedicat a la composició d'una cançó d'amor a una dama que, és clar, no era pas la seva esposa. Retrata, per tant, un Llull trobador.

⁽³⁾El 1263, el rei de Mallorca era, és clar, Jaume I, però des dels anys cinquanta l'infant Jaume era l'hereu de l'illa i va acabar essent-ne procurador general i establint-hi una cort particular.

No és inversemblant que Ramon, com tants d'altres cortesans, hagués conreat la lírica trobadoresca com un ornament de la seva personalitat. No hem conservat, malauradament, cap d'aquestes suposades composicions lul·lianes.

La crida de Nostre Senyor irromp sobtadament en aquesta plàcida vida cortesana en forma d'aparicions nocturnes d'un santcris, sempre segons la Vita. Llull inicia un procés de conversió, de la vida mundana a la vida de servei al Senyor, que serà llarg i vacil·lant i que acabarà adoptant sant Francesc com a model. Com el sant d'Assís, un Ramon amb una posició social reconeguda, casat i emmainadat⁴, ho deixarà tot per seguir unes intuïcions que, d'antuvi, són una quimera.

⁽⁴⁾Llull estava casat amb Blanca Picany (1257), pertanyent a una família rellevant de l'illa, de la qual havia tingut almenys dos fills, Domènec i Magdalena.

En el procés de conversió, Llull defineix tres projectes:

- a) un de missional (§ 5);
- b) un altre d'intel·lectual (§ 6);
- c) un projecte polític i eclesial (§ 7).

El text ens diu que ell mateix se sorprèn d'haver tingut unes tals idees, vivint com vivia feliçment a la cort, allunyat d'aquesta mena de preocupacions i sense tenir cap preparació especial que el capacités per fer-les realitat.

Ara bé, de tots tres, el que li causa més perplexitat és el segon propòsit: se sentia impel·lit a escriure un llibre que fes possible la conversió dels infidels. No un poema, sinó tot un tractat. I no un llibre qualsevol, sinó el millor llibre del món.

El *Llibre de contemplació en Déu*⁵ (1274) és la primera concreció de la curiosa fal·lera que va patir un laic sense estudis i que, d'entrada, no dominava el llatí, la llengua indefugible de l'alta cultura: compondre el millor llibre que mai s'hagués fet; aquell que, per les seves qualitats, havia de demostrar la seva excel·lència a la pràctica, fent possible la conversió dels infidels.

⁽⁵⁾El *Llibre de contemplació* conté més d'un milió de paraules i té una extensió equivalent a quatre vegades una obra ja de per si tan llarga com el *Tirant lo Blanc* de Joanot Martorell.

El llibre vol ser útil i apte i per a qualsevol propòsit i per a qualsevol lector: fidel cristià, clergue o infidel. Per això, Llull el va escriure originalment en àrab (versió que no hem conservat), també en va fer una versió en català i, encara, el va traduir al llatí. Vol fer evident com el Déu cristià és rerefons i sentit de tota la creació.

Escriure'l ha estat una tasca àrdua, atès que Llull reconeix que té poca formació: només sap una mica de gramàtica⁶, diu la Vita (§ 5), és a dir, una mica de llatí, poc per tenir accés als instruments escolars imprescindibles per dur a terme una empresa intel·lectual tan ambiciosa. Tampoc no sap la llengua dels receptors últims del seu missatge, que són els musulmans.

⁽⁶⁾ Gramàtica

El llatí, a diferència de les llengües vulgars, tenia una gramàtica establerta en textos que era estudiada a l'escola. És per aquesta raó que els textos medievals identifiquen *gramàtica* amb llengua llatina; saber gramàtica era el mateix que saber llatí.

Llull, tanmateix, no és l'únic laic que manifesta unes inquietuds religioses i intel·lectuals tan pronunciades.

El trobador Cerverí de Girona, per exemple, demostra uns coneixements escolars i clericals més que notables. Arnau de Vilanova⁷ (vers 1238-1311), metge eminent i, per tant, persona, a diferència de Llull, amb una gran formació universitària, desenvolupa una important obra teològica, malgrat l'oposició d'influents sectors clericals que interpreten que un laic està envaint un terreny que els és reservat en exclusiva: el de la interpretació de les Escriptures.

⁽⁷⁾ Arnau de Vilanova

Una de les personalitats intel·lectuals i polítiques més influents al tombant del segle XIII al XIV. Nascut potser a Villanueva de Jiloca (Aragó) entre 1238 i 1240 i mort el 1311, en un naufragi davant de les costes de Gènova; es considerava ell mateix "catalanus". És contemporani de Ramon Llull, amb qui amb tota probabilitat va tenir relació. El seu prestigi com a metge el posa en relació amb els principals centres del poder a Occident: la cúria romana, la cort francesa, les ciutats-estat italianes i les corts que depenien del casal de Barcelona. La seva vida té dos vessants fonamentals: el mèdic, com a metge i com a catedràtic de medicina; i com a autor d'obres teològiques i al mateix temps com a actiu agitador espiritual. Arnau projectà la seva autoritat mèdica eminent a l'àmbit espiritual en el qual se sentia cridat a intervenir i per al qual no tenia una legitimació acadèmica (només havia fet estudis teològics secundaris amb els dominicans) ni eclesial (era un laic), cosa que li comportà tota mena de conflictes, fins i tot la condemna de les seves obres teològiques després de mort (1316).

Tenim notícia d'un mercader, de nom Inghetto Contardo, personatge ben documentat, molt rellevant en la vida econòmica i política de Gènova, que el 1286, a Mallorca (!), sostenia disputes amb la comunitat jueva de l'illa. Segons la *Disputatio contra iudeos* (una recreació anònima posterior d'aquests debats), Inghetto substituïa amb èxit i competència qualsevol frare missioner, per la seva habilitat dialèctica (apresa en el seu ofici de negociant) i per la seva preparació teològica.

I és que des de la segona meitat del segle XIII, coetàniament al procés de definició del projecte espiritual i intel·lectual de Llull i a la producció de la seva obra, un bon nombre de laics manifesten també unes inquietuds religioses que els són un impuls per a l'accés a una cultura clerical que els era vedada per la seva falta de preparació escolar. Al segle XIV i XV l'actitud es generalitzarà i seran laics els grans escriptors com Bernat Metge, Ausiàs March, Joanot Martorell o Jaume Roig.

2. La Il·luminació de Randa i l'Art

Que el *Llibre de contemplació* (1274) no va satisfer el seu autor com a "millor llibre del món", malgrat els esforços que hi havia dedicat, ho demostra el fet que aquesta només sigui la segona obra (abans n'havia escrit una altra, la breu *Lògica d'Algatzell*) d'un catàleg de 265 títols, conservats en un miler de manuscrits. No és només que el resultat fos d'una raresa excepcional, de difícil ús i comprensió, sinó que era una ingenuïtat confiar que el llibre resultaria convincent per ell mateix: pel volum d'informació que conté, per l'organització en què s'estructura, per la convicció i la devoció amb què està escrit.

I és que malgrat els seus esforços, el lector podia restar perfectament impermeable a la bona voluntat que havia posat Llull en la seva empresa. Perquè el beat Ramon pretenia sobretot influir en el destinatari de l'obra, ja fos infidel o cristià, convèncer-lo de la necessitat de dur una vida més íntimament lligada al Déu cristià, amb totes les conseqüències que es deriven d'aquesta assumpció.

El problema, doncs, no era de contingut sinó de forma. Llull havia de trobar la manera adequada de vehicular uns continguts que, en essència, eren els que ja havia tractat al *Llibre de contemplació*, però que calia fer més convincents. Aquesta qüestió és la que va resoldre l'Art, el nucli de tot el sistema lul·lià.

Segons Llull, la solució li va arribar d'una manera excepcional, i que avui pot resultar sorprenent i inversemblant: mitjançant una revelació sobrenatural.

2.1. Llull explica com va ser il·luminat

El text de referència torna a ser la *Vita coetanea*. Un cop s'havia produït definitivament el canvi de vida i atès que, en bona part, els seus projectes tenien un caire intel·lectual, Llull va pensar que li calia una formació adequada: la millor possible (§ 10). En correspondència a uns propòsits tan elevats com els que havia formulat i a una empresa tan enorme com la que s'havia proposat, li calia anar al millor dels centres d'ensenyament de l'època: la Universitat de París, la més important i influent de la cristiandat.

Segons la *Vita coetanea*, primer Llull va voler aconsellar-se amb el millor dels consellers, amb sant Ramon de Penyafort⁸. El català amb més prestigi dins el món intel·lectual cristià, aquell que havia estat general de l'orde dels dominicans, conseller de papes i de reis, impulsor, precisament, de la fundació de monestirs de missioners dins del seu orde. Una figura de relleu internacional

que podia entendre el que Llull pretenia. D'aquesta entrevista, que devia tenir lloc a Barcelona, la *Vita* es limita a dir-nos-en que sant Ramon li va aconsellar que no anés a París i que tornés a Mallorca.

⁽⁸⁾ **Ramon de Penyafort, sant (Vers 1185 - 1275)**

Un dels intel·lectuals catalans més importants i influents, en l'esfera internacional i nacional, del segle XIII.

Com a eminent jurista, es va significar per la seva capacitat de mediació i consell en qüestions polítiques, socials o de consciència. Per això mateix va ser conseller i confessor de papes i de reis, com ara Jaume I. Sant Ramon va tenir un paper de primer ordre en la preparació del seu orde en l'àmbit missional.

El consell fou transcendent en la vida de Llull. I no en sabem la causa. Hi ha una explicació, hipotètica però no inversemblant: què podia pensar una persona de la talla de sant Ramon d'un home ja adult, que havia deixat la família i la seva posició a la cort mallorquina per seguir uns propòsits gairebé quimèrics, que no tenia estudis i que pretenia iniciar-se ni més ni menys que a París? És pur sentit comú: que torni a casa a veure si li passen les cabòries. Que, segons el text, "parents i amics" li donin el mateix consell no deixa de ser un indici que avalaria aquesta interpretació.

En qualsevol cas, a la *Vita coetanea*, d'acord amb la seva intenció justificativa, el consell de sant Ramon vol explicar que Llull, malgrat que és autor d'una multitud de llibres, no té estudis reglats.

Un altre cop a Mallorca, Llull es procura pel seu compte una formació⁹. La *Vita* parla de nou anys d'estudi, que no és poc, i concretament d'aprenentatge de llatí, d'una manera que no determina, i d'àrab amb un esclau sarraí que Llull va comprar. És clar que hi va haver moltes altres matèries, però no en sabem res del cert.

⁽⁹⁾ Els nou anys d'estudi se situarien entre 1265 i 1274.

Allò realment important és que les circumstàncies i el consell de sant Ramon van obligar Llull a ser un autodidacte. Altrament, si el beat Ramon hagués reeixit en els seus estudis a París, el seu currículum escolar li hauria fornit una formació intel·lectual i teològica estàndard i potser hauria estat un de tants teòlegs sortits de la Sorbona. La sorprenent originalitat de l'obra i la vida de Ramon Llull no té altra explicació que el seu autodidactisme.

S'ha de situar la redacció del *Llibre de contemplació* immediatament després dels nou anys d'estudi. I el mateix any 1274, en què acabava la primera concreció del llibre de llibres, cal situar els fets que narra a continuació la *Vita* (§ 14): estant en contemplació en una muntanya que no pot ser altra que Randa, al centre de l'illa, de sobte Déu li revelà com havia de fer el "millor llibre del món". No els continguts, que ja els coneixia, sinó "la forma i la manera". És el que coneixem com la Il·luminació de Randa.

No havia de ser l'última de les revelacions sobrenaturals, ja que al cap d'uns quants mesos de viure en un ermitatge al mateix lloc on havia estat il·lustrat per Déu, Llull va tenir aquest cop una aparició. Un jove pastor que l'instruí i el beneí, a ell i els seus llibres (§ 15).

2.2. Interpretacions contemporànies a la il·luminació

Des d'un punt de vista modern, la sèrie de fenòmens sobrenaturals que explica la *Vita coetanea* resulten, si més no, xocants. Més aviat indueixen a la incredulitat i al descàndid de qui se'ls atribueix. En el context medieval produeixen efectes no gaire diferents: són observats amb malfiança per l'Església, dipositària i garant de la Revelació continguda a la Bíblia, que és tancada i no admet afegits.

Agustí d'Ancona, un influent teòleg contemporani de Llull, en una obra que té un títol tan revelador com *Tractatus contra divinatores et sompniatores* (1310), es refereix al beat Ramon (i també al seu coetani Arnau de Vilanova) desacreditant-lo pel seu estat de vida poc definit i per les revelacions que diu haver tingut:

"N'hi ha alguns amb un estat de vida variable i fluctuant: ara són casats, ara continents; ara seglars, ara religiosos; ara són a ultramar, ara aquí; ara menyspreen el món, ara el serveixen; senyal que les visions que tenen no són revelacions divines, sinó il·lusions del diable."

Agustí d'Ancona, *Tractatus...*, § 3.14

El de Llull, això no obstant, no era un cas únic. En l'espiritualitat medieval hi havia una tradició llarga de revelacions particulars. Algunes d'aquestes visions són realment pintoresques, com la d'una pobra dona occitana, Na Prous Boneta, que a començament del segle XIV manifestava estar embarassada i a punt d'infantar ni més ni menys que l'Esperit Sant! Va acabar a la foguera.

Però d'altres estan relacionades amb la producció posterior d'una obra intel·lectual digna de consideració: Robert de Lieja (al tombant del segle X i XI), Joaquim de Fiore (vers 1135-1202) i, contemporàniament al beat Ramon, Àngel da Clareno, Uberty da Casale o Arnau de Vilanova.

Arnau de Vilanova explica en una obra seva autobiogràfica, la *Responsio objectionibus* (1304-1305), que Déu mateix l'ha impel·lit a escriure obres teològiques, malgrat que els seus estudis siguin de medicina. Ja que, un dia:

"[...] mentre jeia sol a la meua cel·la, sobre el llit, amb mal al cap i als peus, de sobte vaig sentir una veu que em deia: «Lleva't i escriu». Sentit això, em vaig pensar que, estant ajagut sobre la regió de la melsa, potser això m'enganyava, i així em vaig girar sobre l'esquena [...] L'esmentada veu tornà per tercera vegada amb més força i, al mateix instant que vaig sentir la veu em va semblar que al costat esquerre rebia una ferida fortíssima, com amb una llança; i aleshores em vaig llevar espantat i, asseient-me en aquell lloc, vaig posar-me la mà al costat per veure si en rajava sang; i, mentre em tocava, em va semblar que un globus de foc m'entrava al cap, i em vaig sentir lliure del dolor. I, tement de ser greument castigat, em vaig acostar de pressa a l'escriptori, vaig agafar paper, tinta i ploma i aleshores se m'ocorregué clarament i sense pertorbació el que vaig escriure al tractat *Constitui vos* [= *Tractatus de tempore adventus Antichristi*]; obra que no vaig divulgar ni tan sols no vaig donar a conèixer a ningú, sinó a alguns cartoixans en llur monestir molt de temps després, complets més de set anys."

Arnau de Vilanova, *Responsio obiectionibus*

La possibilitat de revelacions particulars no es descartava, però només era admesa en casos molt extrems. Innocenci III, per exemple, en una carta pastoral de 1199, imposava la necessitat que el beneficiari provés el seu cas mitjançant un miracle o amb un especial testimoni de les Sagrades Escriptures.

Tant Arnau com Ramon fan públiques les seves revelacions força anys després que s'hagin produït i per estricta necessitat. Només quan els és imprescindible reclamar una autoritat que no els és reconeguda, perquè són laics i perquè no tenen estudis teològics superiors (en el cas de Llull, els estudis no són de cap mena). No és gaire diferent la situació de Ramon Muntaner que, al pròleg del seu llibre, manifestava que un enviat de Déu se li havia aparegut en somnis i li havia confiat la missió de posar per escrit les seves vivències al costat dels reis i prínceps del casal de Barcelona. Mitjançant un enviat del més enllà, tant Ramon Muntaner com Arnau de Vilanova i Ramon Llull s'autoencarreguen la redacció d'un llibre que ha de justificar la seva experiència vital. És el mateix que ha fet també Dant Alighieri amb la *Comèdia* i el mateix que farà, temps a venir, Bernat Metge amb *Lo somni*.

Llull comença a fer públiques les seves revelacions cap a 1295, mentre que les aparicions de Jesús crucificat que van desencadenar la seva conversió havien tingut lloc cap a 1263 i la il·luminació de Randa cap a 1274. Fins aleshores, el beat Ramon havia confiat que la mateixa qualitat intrínseca de l'Art com a sistema s'imposaria per si sola.

Muntaner aplica a la historiografia un recurs per dotar-se d'autoritat que només havia estat utilitzat en el camp teològic; però el problema de fons és el mateix: se sent faltat d'una autoritat intel·lectual i professional per escriure, ell que només és un militar retirat.

El problema que s'amaga darrere la necessitat d'adquirir revelacions sobrenaturals no és altre que el de la legitimitat que Arnau de Vilanova o Llull tenen per fer el que fan. Ambdós són laics i, per això, cap dels dos no té estudis teològics superiors (en el cas de Llull, ni tan sols mitjans o universitaris de cap mena) i, malgrat tot, envaeixen terrenys que són reservats en exclusiva a l'autoritat de la jerarquia eclesiàstica: escriuen obres que afecten la doctrina cristiana o interpreten les Sagrades Escripures. No tenen autoritat per fer-ho ni altre vehicle per atorgar-se-la que la que Déu els hagi pogut conferir particularment mitjançant una revelació.

2.3. L'Art lul·liana

L'Art¹⁰, el producte consegüent de la il·luminació de Randa, és sense cap mena de dubte el centre de l'obra de Llull. Quan n'escriu la primera versió, el 1274, té ja uns quaranta-dos anys; en els següents trenta-quatre anys, fins a la darrera versió, la de 1308, és a dir, fins que en tingui uns setanta-sis, no deixarà de revisar-la, reformular-la i aplicar-la a totes les ciències imaginables. La difusió de les possibilitats de l'Art, que ell creu il·limitades, la durà a terme, infatigable, fins a la mort, esdevinguda cap als vuitanta-quatre anys.

⁽¹⁰⁾L'Art lul·liana

La pàgina del Centre de Documentació Ramon Llull de la Universitat de Barcelona presenta una bona informació sobre l'Art, il·lustrada amb imatges de les figures lul·lianes. Hi trobareu els apartats següents:

- L'Art
- Principis de l'Art
- Etapes de l'Art
- Objectiu missional de l'Art
- Demostració i Art
- Art i teologia
- Mística lul·liana
- La nova ciència
- La nova literatura
- La nova predicació
- L'Art i la informàtica

La ingenuïtat primera del llibre únic i grandios que ho conté tot es transforma posteriorment en una obra multiforme, variada i immensa, sempre guiada pel sistema que Déu li havia revelat. Tot el que en el *Llibre de contemplació* era síntesi és després anàlisi per parts. Certament, aquell llibre primer conté tota l'obra posterior de Llull, fins i tot, els primers assaigs de l'Art lul·liana. Tanmateix, és després de Randa que el nou sistema li permet d'analitzar-ho, matisar-ho i desplegar-ho tot. Vet aquí una mostra de realisme i de capacitat d'adaptació per aconseguir un dels seus propòsits fonamentals.

Certament, els propòsits de Llull eren fabulosos i haurien acabat desencisant qualsevol mortal per la seva dificultat. Fal·leres d'abast semblant, les han tingut molts d'altres al llarg de la història i han sucumbit a les pròpies incapacitats, fins i tot abans que a les dificultats de l'empresa. Només un geni dotat d'una gran imaginació i d'una gran obstinació és capaç de fer realitat, encara que només sigui en part, uns ideals com aquests.

2.4. Les raons necessàries

La recerca de l'Art té un origen apològic, tal com ho manifesta la *Vita*. És a dir, prové de la voluntat de Llull de convèncer els infidels de la veritat de la fe cristiana. Ramon volia superar les formes de disputa¹¹ que fins aleshores s'havien donat entre cristians i infidels i que no havien conduït enlloc. Es tractava de discutir les autoritats de l'adversari, bàsicament els llibres sagrats i, per tant, en darrer terme, la discussió era sobre la diferent interpretació de textos. Llull sintetitza el problema de manera lapidària als seus *Proverbis de Ramon* (Roma, 1296?): "Disputar per auctoritats no ha repòs".

⁽¹¹⁾Disputes públiques

L'esterilitat d'aquesta via de diàleg de sords, l'havia pogut constatar Llull en diverses disputes públiques que havien organitzat, sobretot, els dominicans. La més famosa de totes havia tingut lloc a Barcelona el 1263, sota els auspicis de Jaume I i sant Ramon de Penyaforç. És el mateix any en què probablement es produí la conversió de Llull.

Calia trobar, doncs, un terreny comú de discussió i també un mètode que no embarranqués el diàleg en l'ambigüitat de les interpretacions i del llenguatge corrent.

Llull té especial predilecció per una anècdota que sembla correspondre a un fet real i que il·lustra les limitacions de l'apologètica que utilitzaven els missioners del seu temps i que ell volia substituir amb la seva Art. L'explica almenys set vegades en diverses obres seves pertanyents a diferents etapes, i aquest és un cas únic de repetició d'un exemple en l'opus lul·lià.

Pels anys 1268-1269 el frare dominicà Ramon Martí¹², en missió a Tunísia, havia intentat convertir el soldà, el miramolí al-Mustansir, sense èxit. Segons Llull, aquest missioner hauria aconseguit convèncer el soldà de l'error en què es trobava la fe musulmana que professava, però, en contrapartida, no havia pogut oferir-li altra cosa que el credo cristià perquè se'l cregués.

⁽¹²⁾Martí, Ramon (1230-1286)

Dominicà, nascut a Subirats i mort a Barcelona. Ingressà al convent dominicà de santa Caterina de Barcelona i fou enviat a fer estudis a París, on potser fou deixeble de sant Albert el Gran i condeixeble amb sant Tomàs d'Aquino. De retorn, cap a 1250, fou destinat a l'*studium arabicum* dominicà de Múrcia, a instàncies de sant Ramon de Penyaforç,

per aprendre-hi l'àrab. És un dels encarregats per Jaume I d'expurgar els textos rabínic, després de la disputa de Barcelona (1263). Durant els anys 1268-69 desplega una activitat missionera a Tunís. De retorn, a París, i per encàrrec de sant Ramon de Penyafort, demana a sant Tomàs d'escriure una apologia de la fe cristiana, que serà la *Summa contra gentiles* (1270-72). Dedicà els darrers anys de la seva vida a l'ensenyament de l'hebreu (cap a 1281) a l'*studium hebraicum* de Barcelona; aquí tingué com a alumne Arnau de Vilanova. De les seves obres, totes apologètiques, cal destacar l'*Explanatio symboli apostolorum* (1257), una exposició del credo destinada a la instrucció dels cristians i a la conversió dels infidels; el *Capistrum iudeorum* (1267), escrit polèmic contra els jueus; i el *Pugio fidei contra Iudeos* (1278), escrit en llatí i hebreu, apologia de la fe cristiana (amb dependències de la *Summa contra gentiles* de sant Tomàs) i contra les creences de musulmans i jueus, amb un notable coneixement dels textos dels infidels, que es convertirà en un text de referència de l'apologètica medieval.

En efecte, l'Església sostenia la indemostrabilitat dels dogmes fonamentals de la fe cristiana, aquells que la caracteritzaven enfront d'altres confessions religioses, especialment la Trinitat i l'Encarnació. Si aquests punts essencials del credo fossin demostrables, la fe deixaria de ser fe i esdevindria evidència, i perdria tot mèrit. Així, doncs, per convèncer el soldà només es podien oferir arguments d'autoritat; però, és clar, aleshores calia creure no només en els dogmes, sinó també en les autoritats. Llull creia poder sostenir el contrari.

Al *Llibre de meravelles* (1288-89), capítol 7, podeu veure una breu versió de l'anècdota.

Llull repeteix al llarg de la seva obra que ha constatat que els infidels rebutgen les autoritats cristianes que se'ls addueixen. Abandonar l'ús d'autoritats, cosa amb la qual Llull va ser conseqüent d'una manera radical a la seva obra, i buscar vies de demostrabilitat de la fe són dos procediments lul·lians que contradiuen conceptes essencials del pensament medieval. Són actituds que inevitablement donen protagonisme a la raó.

Llull troba el terreny comú¹³ on fidels i infidels poden discutir racionalment en la concepció de l'univers i de Déu que les tres religions mono-teistes mediterrànies (cristianisme, judaisme, islam) compartien.

⁽¹³⁾Dignitats divines

Hom pot conèixer de Déu una sèrie d'atributs en grau de perfecció màxima: Déu és bo, Déu és just, Déu és gloriós, Déu és etern, Déu és poderós, etc. Així, la bondat, la grandesa, l'eternitat, el poder, la justícia, etc., són els atributs o les dignitats divines, allò que hom pot dir de Déu, malgrat la limitació humana. És una concepció comuna al cristianisme, al judaisme i a l'islamisme. Aquestes dignitats són concordants entre si, sense cap contrarietat. Han estat els exemplars a partir dels quals l'activitat divina ha produït el món, de manera que tota la creació en rep la semblança i la influència. El desenvolupament d'aquesta concepció de la divinitat, que inclou la premissa també acceptada per jueus i musulmans que Déu ha de reunir en ell mateix el màxim grau de perfecció concebible, permet a Llull concloure que només el Déu cristià hi concorda d'una forma total. Llull pren aquestes dignitats com a principis primers i absoluts de la seva Art, de manera que fa coincidir essència de la divinitat, fonaments de l'univers i bases del coneixement.

El model d'univers té un origen grecoromà (i en part també bíblic) que han heretat les tres religions. La comunitat en la cosmovisió¹⁴ ha de permetre el diàleg sobre Déu, perquè les tres cultures admeten la idea neoplatònica que el cosmos és un reflex de la divinitat creadora; les tres han assumit que a través de la creació es pot arribar al Creador.

⁽¹⁴⁾Cosmovisió

A l'edat mitjana, i fins el segle XVIII, la concepció de l'univers es fonamenta en tres idees: la del món ordenat (cosmos), la de la jerarquia dels éssers i la de la creació entesa com a plans superposats que reflecteixen l'original diví i que, per tant, conserven una analogia entre ells. El món, doncs, està constituït pel món diví, del creador, el món espiritual i el món material. Aquesta concepció es resumeix en l'esquema conegut com escala de l'ésser o escala de les criatures. És la idea central de la cosmologia neoplatònica i el llegat més important del neoplatonisme a les tres religions monoteistes: islam, judaisme i cristianisme.

La creació, de fet, queda dividida en dos mons, el material i l'espiritual; i en termes aristotèlics, el món sublunar (el que hi ha per sota de l'esfera de la lluna: la natura, l'home) i que és variable i imperfecte, i el supralunar (el que hi ha per sobre: àngels, cel, etc.) i que és constant i perfecte. La divisió aristotèlica en món sublunar i supralunar explica la col·locació física dels diversos components. L'univers era concebut com un conjunt d'esferes concèntriques amb la terra al centre seguida dels altres elements, els set planetes (inclosos la lluna i el sol), el firmament o esfera de les estrelles fixes (que estava dividit en els dotze signes del zodíac) i el primer motor, font de tot moviment, que es transmetia a l'esfera estelar i d'aquesta a l'esfera de Saturn, i així successivament. Es tracta, doncs, d'una concepció de l'univers condicionada per l'acceptació de l'element transcendent, sobrenatural, el qual es pren com a terme de referència perquè és allò més perfecte.

Des d'un punt de vista teològic es parlava també del cel empíric, que s'identificava amb el cel cristià, de manera que s'hi situava Jesús, la Mare de Déu, els àngels i els sants.

L'home té un paper fonamental en aquesta cosmovisió ja que, considerat com a microcosmos, fa de pont entre tots dos mons. D'una banda, està format per un cos, pel qual comparteix la qualitat elementativa amb els cossos elementats (minerals, plantes, animals); la qualitat vegetativa amb plantes i animals; i la qualitat sensitiva i imaginativa amb els animals. I, d'altra banda, per la seva ànima racional, pertany al món espiritual (com els àngels), per mitjà del qual participa en el món diví. Llull, seguint sant Agustí, divideix alhora l'ànima humana en tres facultats o potències: voluntat, enteniment i memòria, que són un clar reflex de la trinitat divina.

Al mateix temps, la creença en un Déu únic i grau màxim de perfecció existent era també un punt de partida comú per al diàleg. No es tracta, per tant, de discutir sobre textos, sinó sobre una realitat en la qual, en termes generals, no hi ha desacord. No cal dir que Llull demostra que tota la creació revela indubtablement que el Creador és el Déu cristià.

L'Art és, doncs, un sistema d'explicació de la realitat que porta a l'acceptació necessària i ineludible del Déu cristià (u i tri; déu fet home en Jesucrist) com a única raó última admissible de totes les coses.

I és precisament perquè l'Art parteix de la realitat creada per remuntar-se a Déu que Llull s'adona que no només ha trobat un sistema de demostració irrefutable (per *raons necessàries*¹⁵) de la divinitat, sinó que a més ha trobat un sistema d'explicació de la realitat. És perquè els principis fonamentals de l'Art són els mateixos que els principis fonamentals de la creació que Llull manifesta haver trobat una base subjacent a qualsevol parcel·la del saber i que, al

damunt, permet a qualsevol persona que la domini d'endinsar-se amb garanties en qualsevol ciència sense haver d'assumir totes les condicions i mètodes que l'escola i la universitat medieval imposaven.

⁽¹⁵⁾Raons necessàries

En el sistema de Ramon Llull, l'Art, són els arguments que demostren irrefutablement que els misteris de la fe cristiana (la Trinitat, l'Encarnació, etc.) són imprescindibles en l'única concepció possible de Déu i presents en la mateixa estructura de la realitat, del cosmos, el qual seria imperfecte sense ells. Aquests arguments han de ser acceptats necessàriament si, d'una banda, no es vol contradir la premissa acceptada per les tres religions monoteistes que Déu ha de reunir en ell mateix el màxim grau de perfecció concebible; i de l'altra, no es vol contradir una cosa evident i en la qual creients i infidels estan d'acord, com és l'univers. Encara que les raons necessàries poden interpretar-se com a simples arguments de congruència, tanmateix, per a considerar-les amb justícia, cal fer-ho com a part integrant de la vasta estructura ontològica i analògica de l'Art.

2.5. Llull fa ciència al marge de la universitat

Llull considera que la ciència està empresonada en les mateixes estructures que la custodien. La universitat, el currículum d'estudis que estableix, el mètode que estructura la ciència (l'escolàstica¹⁶), els requisits per accedir-hi i per avançar-hi fan que el saber resulti inaccessible i incompreensible, en moltes ocasions.

⁽¹⁶⁾Escolàstica

Mètode per excel·lència d'organització del saber a l'edat mitjana. Determina fins al detall els procediments escolars. Es fonamenta en el domini de les arts del trivi, especialment de la gramàtica llatina (d'un vocabulari precís que és un utilitatge imprescindible) i de la dialèctica (ciència del recte raonament). La base de l'ensenyament és la *lectio* ("lectura"), l'exposició en profunditat dels textos; especialment, de la Bíblia i de les altres autoritats. Del comentari en ve la discussió (*disputatio*): es posa en qüestió el text, es raona a partir de l'autoritat, per arribar a una conclusió que el mestre determina (*determinatio*); naturalment l'autoritat no es contradia, sinó que es matisa.

L'escolàstica va potenciar la cultura escrita fins a límits insospitats; aquestes són algunes de les innovacions que incorporà: generalització de la lletra cursiva individualitzada i de la lectura silenciosa, utilització del paper per a l'esborrany, producció massiva de llibres de referència, extensió de l'ús de la ploma d'oca en comptes de la canya, etc.

Al mateix temps, va desenvolupar tècniques indispensables per al bon control i gestió d'un volum molt gran d'informació escrita: els índexs, les concordances bíbliques, les compilacions de tota mena (històriques, legals, morals, naturals, de sermons, d'exemples, etc.), els florilegis d'autoritats, etc.

Al pròleg de *l'Arbre de ciència* (1295-96), Llull recrea una situació que és reveladora d'aquesta inquietud. Un frare li demana que escrigui un llibre que permeti l'accés a la ciència, difícil per l'obscuritat i l'amplitud amb què els savis antics (les autoritats) l'han desenvolupat, i per les posicions enfrontades que tot sovint mantenen aquestes mateixes autoritats. I aquest llibre és precisament *l'Arbre de ciència*, una reformulació de l'Art en termes enciclopèdics.

Una cosa semblant planteja el beat Ramon al capítol 86 del *Romanç d'Evast e Blaqueria*¹⁷ (ca. 1283). El papa Blaqueria atén, a la seva cúria, les queixes i les propostes d'un mestre de la facultat d'arts i de mestres d'altres facultats que reclamen la necessitat d'un paradigma de totes les ciències que posi de manifest la unitat de fons de tot el saber, inqüestionable perquè el saber ve de

Déu, i permeti resoldre els dubtes que es generen en les ciències universitàries (medicina, dret, filosofia, teologia) per la multitud d'opinions i la diversitat d'escoles i de mètodes.

⁽¹⁷⁾**Romanç d'Evast e Blaquerna**

En l'edició crítica de l'obra, publicada el 2009, Albert Soler i Joan Santanach opten pel substantiu romanç (enlloc de llibre) perquè és la paraula que apareix quatre vegades al final del text. L'etiqueta, a més, té la virtut de lligar l'obra amb la tradició narrativa romànica, això és, de relacionar-la amb el que avui en dia en diem novel·la i que és el que volia escriure Llull.

Ramon Llull (2009). *Romanç d'Evast e Blaquerna*. Edició crítica d'Albert Soler i Joan Santanach Nova Edició de les Obres de Ramon Llull, VIII, Palma: Patronat Ramon Llull.

Aquest paradigma no és altre que l'Art lul·liana, que funciona, tal com es diu al text, mitjançant uns principis sistematitzats, breus i irrefutables, i que actua com a fonament de totes les ciències.

Amb l'Art, Llull reformula molts àmbits de coneixement, de manera que els converteix en diferents dels que es transmeten per la via acadèmica convencional. És per això que molts dels títols de les seves obres contenen l'adjectiu nou: *Astronomia nova* (1297-99), *Retòrica nova* (1301), *Lògica nova* (1303), etc.

En aquesta postura intel·lectual de Llull té molt a veure, com és lògic, el seu autodidactisme: no hem d'oblidar que Llull és un laic que no ha accedit als estudis reglats.

3. Les innovacions literàries

En uns temps d'escepticisme i de desencant com els nostres, el plantejament narratiu del *Romanç d'Evast e Blaquerna* no pot deixar de sorprendre per la seva ambició desmesurada: explicar la història de la reforma de la cristiandat sencera i, per si això fos poc, la dels fonaments de la reforma de tota la humanitat, conversió dels infidels inclosa.

La clau d'aquesta estranya confiança i vitalitat, ens la dóna la data final de composició del *Blaquerna*: 1283, quan Llull encara no havia emprès la difusió del seu programa i del seu sistema més enllà de les fronteres del Regne de Mallorca i, per tant, tampoc no havia experimentat l'amargor de la incomprensió i del fracàs. En canvi, havia aconseguit algun primer èxit, com la fundació del monestir de missioners a Miramar, entre Deià i Valldemossa.

El llibre explica la història de Blaquerna, fill d'un matrimoni de burgesos, que, quan arriba a la majoria d'edat decideix lliurar-se a la vida contemplativa com a ermità. Una sèrie de circumstàncies el portaran a fer una gran marrada en el seu camí inicial i a entrar primer en un monestir i a ser-ne abat després; més tard serà escollit bisbe i finalment accedirà a la Santa Seu com a papa. Només quan ja sigui vell, després d'una vida tan intensa i atrafegada, aconseguirà de ser ermità i abandonar el món.

Blaquerna ha de posposar la seva lloable vocació eremítica per atendre les necessitats peremptòries que li plantegen els diversos àmbits eclesials i socials amb què entra en contacte i així reformar-los tots.

La novel·la també s'ocupa de la història dels pares del protagonista, Evast i Aloma, que, malgrat la seva vida matrimonial exemplar, acaben lliurant-se com a penitents al servei de la reforma de la ciutat en què viuen. I també de la història d'una jove, Natana, que havia intentat seduir Blaquerna, i que, havent ingressat en un convent i havent estat elegida abadessa, reformarà el seu monestir.

La indeterminació temporal i espacial en què transcorre la història i el caràcter exemplar que tenen els seus protagonistes fan que l'abast de les reformes que promouen sigui generalitzable i de caràcter universal: Evast i Aloma reformen la seva ciutat, però, de fet, també l'estament matrimonial que és a la base de la vida urbana; Natana no només reforma el seu monestir sinó, per extensió, tota la vida religiosa femenina; etc.

3.1. Llull treu profit de les al·legories

Els capítols 42-52 del *Blaquerna* expliquen el començament del viatge del protagonista pel bosc¹⁸, a la recerca d'un lloc adient per viure com a ermità. Llull pren com a model narratiu d'aquests episodis la literatura cavalleresca¹⁹, que havia fixat el bosc com el medi en què té lloc l'aventura i on apareix l'element meravellós. L'esdeveniment fortuït (o providencial) i el prodigi sobrenatural eren presentats com els mitjans a través dels quals l'heroi adquiria un perfeccionament moral.

⁽¹⁸⁾Bosc

A la literatura cavalleresca, el bosc és concebut com el marge natural de la societat, contraposat a l'ordre, l'organització i la jerarquia. És l'espai on té lloc l'aventura, indeslligable de l'atzar de l'esdeveniment o de la disposició de la providència divina; en el bosc i mitjançant l'aventura els cavallers i els ermitans busquen la perfecció espiritual i moral, cristiana i cavalleresca. En el procés d'iniciació i de recerca individual que duen a terme aquests dos tipus d'herois és també el lloc on es pot produir l'aparició de l'element meravellós, màgic o sobrenatural. El bosc pot adquirir una caracterització com a lloc agradable i deliciós o com a lloc perillós i inhòspit.

⁽¹⁹⁾Literatura cavalleresca

La literatura cavalleresca va néixer a mitjan segle XII en francès amb els relats en versos octosil·làbics ariats que anomenem *roman* de dos autors, Wace i Chrétien de Troyes, que van recrear i mitificar la dimensió aventurera i ideal de les velles llegendes folklòriques sobre el rei Artús i els seus cavallers, procedents d'Anglaterra. Encara que aquestes històries, al costat de les de Carlemany, havien tingut una significació històrica (per molt mítiques que fossin), amb el pas a la novel·la van desenvolupar els seus aspectes fantàstics i heroics. Aquesta literatura contribuïa a definir un ideal de noblesa i de cavalleria per a les classes laiques dirigents i els posava a disposició un bagatge d'històries, de personatges, de motius i temes en què tant podien reconèixer-se com imaginar-se. La difusió d'aquesta narrativa cavalleresca va ser enorme i va tenir molts desenvolupaments. Del vers inicial i de trames més o menys simples, en el primer quart del segle XIII va passar a la prosa i a complexes composicions que reunien les aventures de diversos cavallers i que establien cicles narratius. De la recepció original en ambients aristocràtics va passar a ser lectura per a tota mena de públics. D'Anglaterra i França es va estendre a Alemanya i Itàlia, a Occitània, a la Corona d'Aragó i a Castella. A Catalunya els primers productes originals són de final del segle XIII i impliquen una circulació anterior de la literatura cavalleresca: la novel·la en occità *Jaufré*, i el pròleg del *Llibre de l'orde de cavalleria* (1276) de Ramon Llull; ja del segle XIV es conserven traduccions de les grans novel·les franceses en prosa, com ara la *Questa del Sant Graal* o fragments del *Lancelot* i del *Tristany*. Al costat de la poesia dels trobadors, la novel·la cavalleresca omplia un espai cultural que havia quedat gairebé buit des de la caiguda de l'imperi romà: el d'una literatura d'arguments laics, dirigida als laics. Ambdues literatures, la trovadoresca i la cavalleresca, van acabar esdevenint una part essencial de la cultura que els laics sentien com a pròpia.

El beat Ramon, però, introdueix en aquest esquema una variació important: per primera vegada en la narrativa medieval romànica, el protagonista no serà un jove cavaller, sinó un jove ermità. Aquesta és una perspectiva insòlita del relat, resultat de la fusió d'elements provinents de la novel·la cavalleresca amb d'altres que provenen de les vides de sants. Com ja hem vist, Llull innova amb tot el que escriu.

Blaquerna anirà trobant al bosc tota mena de personatges reals (cavallers i escuders, joglars, donzelles en perill, pastors, etc.) i també una sèrie de personatges fabulosos: els Deu Manaments, la Fe, la Veritat, l'Enteniment, la Devo-

ció, el Valor. L'element meravellós ha estat transformat per Llull en al·legoria, en personificació de virtuts o de conceptes doctrinals, amb una finalitat clarament didàctica.

Pel contacte amb aquests personatges, Blaquerna adquireix idees lul·lianes fonamentals que després aplicarà en totes les reformes que impulsa: la necessitat d'utilitzar raons necessàries per demostrar la fe, l'atenció prioritària que ha de merèixer la conversió dels infidels, etc.

Al capítol 48, Blaquerna es troba amb un joglar i alhora trobador (ja que es dedica també a compondre) desenganyat de les hipocresies de la cort. El concepte de Valor²⁰, diu, és fals, perquè per molt que ell s'ha escarrassat a conrear-lo en les seves composicions, a la cort ningú mai no l'ha recompensat; és a dir, ningú no ha demostrat l'adquisició de cap valor moral superior mitjançant la generositat envers ell. Blaquerna procura demostrar-li que és erroni el concepte trobadoresc de valor adquirit per la pràctica amorosa del qual ell s'ha desenganyat.

⁽²⁰⁾Valor

L'amor i el servei amorós que comporta a la dama, amb la submissió plena a la seva voluntat, afegeixen a l'amant uns valors que, altrament, no tindria. Aquests valors afegits (gentilesa, humilitat, generositat, rectitud moral, etc.) singularitzen i distingeixen els homes enamorats de la resta de congèneres; per aquesta raó el concepte de valor adquirit té una importància especial en la poesia trobadoresca.

L'adquisició del valor no és immediata, tanmateix, sinó que està lligada a l'exercici esforçat i continuat d'unes determinades virtuts, sobretot la submissió humil a la dama i la rectitud de comportament.

Just mentre parlen s'esdevé que arriba fins a ells un cavaller que, cosa estranya, va a peu pel bosc, carregat amb les seves armes. Un situació insòlita que, al bosc, no pot ser sinó l'inici d'una aventura. El joglar, precisament pel seu ofici, i no Blaquerna, reconeix el cavaller: es tracta ni més ni menys que de l'emperador! Personatge tan egregi es veu en aquelles circumstàncies per culpa del seu valor cavalleresc: ha perdut companys, camí i cavall mentre perseguia un senglar en el transcurs d'una cacera.

Blaquerna és un bon pedagog que sap aprofitar els esdeveniments per vehicular la seva doctrina o fins provocar situacions, en aparença absurdes, que suscitin dubtes i facilitin l'assimilació de l'ensenyament, com ara convidar l'emperador a menjar herba fresca. Així, el cas de l'emperador perdut i convertit en un home qualsevol que es parteix el pa amb els seus nous companys de viatge li serveix per il·lustrar el joglar sobre el concepte veritable de valor: de què valen les riqueses i la jerarquia al bosc? Com a bon cavaller que és, l'emperador confon la temeritat amb el valor.

Mentre caminen, arriben a un lloc extraordinari. Enmig del bosc apareix un ric palau en el qual, providencialment, viu Valor. Novament, Llull ha substituït l'element meravellós per l'al·legoria didàctica. A l'hora d'entrar-hi, només Blaquerna, un ermità, hi és admès; no són dignes d'entrar-hi ni un joglar-troba-

dor, que representa la cultura trobadoresca, ni tot un emperador situat al cim de la cavalleria. La personificació de Valor es lamenta a Blaquerna que es veu obligat a viure lluny de la societat, la qual confon valor amb desvalor i a més l'ha oblidat. Blaquerna es consagrarà al servei de Valor, com també ho faran els seus companys, després de conèixer l'experiència del protagonista dins del palau.

3.2. Llull introdueix innovacions a la tradició literària

El valor és una virtut pròpia dels laics. Des d'un punt de vista conceptual, és una idea poc definida perquè no ha sorgit d'una doctrina raonada i passada per l'escola. Assenyala tant allò que hom adquireix per l'exercici de la *fin'amors* com la valentia del cavaller. Valerós era el rei Jaume, segons Cerverí de Girona al *Maldit bendit*, perquè:

Be era afinats
e fis en fin'amor
e en fina valor,
e si s'es fis encara
d'amor ab valor cara! 610

Bé era afinat i lleial en fin'amors i en valor fidel, i encara és fidel en amor amb valor precíós!

Valerós era el rei Pere, i fins i tot temerari, en acudir a Bordeus al desafiament de 1283, gairebé sol i contra allò que aconsellava la prudència més elemental.

Al capítol 48 del *Blaquerna*, Llull manipula el concepte laic de valor, en els seus dos vessants:

- el trobadoresc, que és el que representa el joglar,
- i el cavalleresc, que encarna l'emperador.

N'ofereix una reelaboració d'una certa solidesa conceptual. Blaquerna ensenya al joglar que valor és "valença de vertuts contra vicis" i també una derivació de les tres virtuts teològiques i les quatre virtuts cardinals.

Per tant, hi ha una aproximació evident del concepte a la doctrina cristiana que, tanmateix, es fa sense contradir aspectes essencials de la idea laica de valor: per sota de valor hi ha virtuts tan cortesanes com la generositat, la mesura, la lleialtat, etc., que també són filles de les set virtuts principals. Cap cavaller, ni cap cortesà, no podria rebutjar aquesta reformulació del valor.

D'altra banda, aquesta manipulació s'efectua mitjançant una narració que recull elements característics de la literatura cavalleresca, que era tan apreciada pels laics. En el marc d'una aventura al bosc, amb l'encontre fortuït i insòlit de l'emperador, sense oblidar l'aparició d'un àmbit fantàstic i meravellós com el del palau de Valor i l'entrevista exclusiva entre Blaquerna i aquest personatge.

Tanmateix, també en la tradició literària s'han operat diverses transformacions que no poden passar desapercebudes:

- un ermità ocupa el lloc del cavaller a la recerca d'aventures;
- el meravellós és convertit en al·legoria;
- la nova doctrina de valor es distribueix amb habilitat al llarg de la narració i no es concentra en cap punt determinat: a través del diàleg amb el joglar, que queda interromput per l'encontre amb l'emperador fins que, de manera gairebé casual, es reprèn la conversa, i finalment amb l'aparició sorprenent d'una personificació de Valor que viu exiliat al bosc i que no vol saber res de trobadors ni de cavallers!

En el *Romanç d'Evast e Blaquerna*, el beat Ramon sotmet diverses tradicions narratives a les més variades transformacions.

Va més enllà de l'operació que havia fet abans amb el *Llibre de l'orde de cavalleria* (1276), un relat que explica un episodi en la vida d'un cavaller i d'un escuder i que Joanot Martorell va utilitzar en el començament del *Tirant lo Blanc*. En el *Llibre de l'orde de cavalleria*, Llull retorna a la literatura profana de la qual havia renegat, perquè s'adona de la necessitat d'utilitzar-la en benefici del seu propòsit doctrinal com a esquer per a captar l'atenció dels lectors, aquells que serien incapaços d'enfrontar-se a l'abstracció i a l'aridesa metodològica de la seva Art.

En actuar així, Llull reconeix l'enorme poder de seducció que exerceix la literatura sobre la imaginació dels receptors, amb la seva capacitat exclusiva de creació de noves realitats, de la mateixa manera que ho havien experimentat en les seves obres el rei Jaume, Bernat Desclot o Ramon Muntaner.

En el capítol 48 del *Romanç d'Evast e Blaquerna*, però, s'hi detecten no només canvis de perspectiva i altres petites alteracions com les consignades abans, sinó també una fusió tota nova entre la novel·la cavalleresca i la novel·la al·legòrica. El resultat és d'una novetat absoluta; és una literatura diferent, moralment profitosa i formalment brillant d'acord amb la funció que Déu havia donat a la literatura en un principi, d'acord amb el capítol 118 del *Llibre de*

contemplació, que diu que la literatura ha de donar glòria a Déu ("començà en vós a lloar e en vós a beneir") i procurar una distracció honesta, perquè "hom s'alegràs en vós".

Així, la literatura lul·liana resulta sempre innovadora i atrevida respecte dels seus models. Llull els sotmet a manipulacions constants amb una llibertat extraordinària perquè no se sent obligat per cap tradició literària ni amb la necessitat d'acontertar un determinat públic. El beat Ramon i la literatura que produeix només estan al servei de la causa de la fe cristiana, tal com ell entén que ha estat cridat a servir-la de manera particular.

La mateixa posició excèntrica que ocupa la major part de l'opus lul·lià respecte del món de la ciència que li és coetani ocupa la seva literatura respecte de la convencionalitat de la tradició precedent. I és que, com hem vist, en Llull tot és nou.

4. "Mostrar ciència al poble"

Al pròleg del *Llibre de meravelles*²¹ (vers 1288-89), Llull explica el desencís d'un home que, lluny de casa seva, experimenta la força del mal en el món, malgrat la noblesa i la bondat que Déu hi ha posat. És una projecció del mateix Llull, que en la seva primera estada a París, entre 1287 i 1289 (era també el primer cop que sortia de l'àmbit cultural català), sentia de forma punyent la dificultat de fer-se entendre i la incomprensió i l'estranyesa que causaven els seus plans i les seves obres.

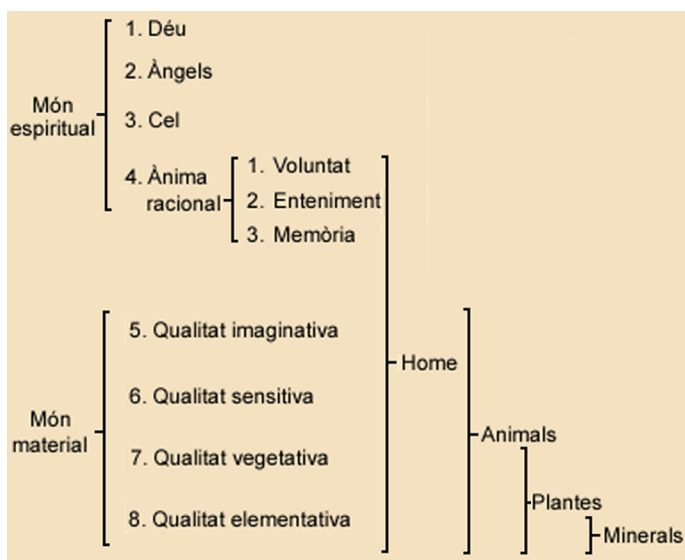
(21) Aquesta obra també és coneguda com a *Fèlix*, pel nom del seu protagonista.

De París estant, Llull va voler intentar una via enciclopèdica i popular per a la difusió del seu ideari: el que per a nosaltres és la seva segona novel·la:

"En tristícia e en llanguiment estava un home en estranya terra. Fortment se meravellava de les gentes d'aquest món, com tan poc coneixien e amaven Déu, qui aquest món ha creat e donat als hòmens en gran noblea e bonea, per tal que per ells fos molt amat e conegut. Aquest home plorava e planyia com Déus en est món ha tan pocs amadors e servidors e lloadors. E per ço que sia conegut, amat e servit, fa aquest *Llibre de meravelles*, lo qual departeix en deu parts, ço és a saber: Déu, àngels, cel, elements, plantes, metalls, bèsties, home, paradís, infern."

Ramon Llull, *Llibre de meravelles*

Aquesta obra és alhora una enciclopèdia de formació elemental i mitjana i una novel·la. Els títols de les deu parts de l'obra són reveladors: corresponen a l'esquema cosmològic de l'escala de les criatures, amb l'afegit de l'infern i el cel (presentats com a termes escatològics als quals s'encamina l'acció de l'home). Llull s'hi ocupa, per tant, de Déu i de tot l'univers creat. La setena part, la corresponent als animals, és el conegut *Llibre de les bèsties*.

El protagonista d'aquesta enciclopèdia novel·lada és Fèlix²², el fill de l'home trist i abatut, a qui el seu pare encarrega d'anar per tot el món meravellant-se de tot el que vegi.

(22) Fèlix, en un viatge al·legòric, fora del temps i de l'espai, es troba amb tota mena de personatges i pregunta el que no sap a ermitans, filòsofs i pastors savis.

En els diàlegs²³, les preguntes que fa el protagonista i les respostes que n'obté apareixen construïdes a base de breus narracions: són exemples²⁴ aclaridors, semblances, que traslladen les qüestions abstractes al món de les realitats palpables o quotidianes. Els exemples, però, estan plantejats de manera que requereixen la participació del lector i actuen com a gimnàstica mental que esmola l'enginy en la solució.

(23) Els diàlegs

La novel·la té un fil narratiu molt feble i fragmentat que prové de la seva mateixa estructura: és a través dels diàlegs entre el protagonista i els seus interlocutors que Llull introdueix la informació que correspon a cada tema de manera exhaustiva.

El diàleg és un gènere de molta tradició en la literatura didàctica de l'edat mitjana. Bernat Metge en farà un ús magistral i clàssic a *Lo somni*.

(24) Exemples

Diversos són els recursos pedagògics d'amplificació de què disposa el predicador o el moralista a l'hora de desenvolupar el seu discurs. Encara que poden englobar-se gairebé tots sota el terme genèric d'exemples, podem distingir els següents.

L'**exemple** pròpiament dit (*exemplum*, en llatí), una narració breu que es dona com a verídica i que és inserida en un discurs (un sermó, normalment) per tal de convèncer els receptors d'una determinada lliçó moral.

Les **semblances** (o *similitudines*) són un altre recurs típic de la literatura homilètica o moralitzadora. Es tracta d'imatges creades per l'autor i que representen una acció amb elements hipotètics, no històrics. Generalment la semblança parteix de l'enunciat d'un concepte abstracte que, per ser entès, necessita un símil que traslladi allò abstracte a una realitat concreta; finalment, la semblança es refereix al concepte abstracte i l'explica punt per punt.

Un altre recurs que té la mateixa funció clarificadora del missatge són les **posades en pràctica**. Es tracta d'una representació dels consells que es plantegen en el discurs, desenvolupada mitjançant l'escenografia, l'acció o la caracterització dels personatges; en resulta una posada en pràctica de la moralitat que es vol transmetre.

L'adoctrinament per exemples és volgudament plantejat com un exercici difícil o delicat i aparentment desconcertant. Una anàlisi atenta dels exemples, però, mostra que són petits enigmes que poden ser resolts amb un mínim esforç d'enginy. La subtilitat de l'exemple estimula la intel·ligència.

El *Llibre de meravelles*, una enciclopèdia en forma de novel·la, construïda a base de centenars i centenars de petites narracions amb doble significat (exemples), va ser concebut per Llull com una eina d'ensenyament popular, adreçada a aquells que no tenien cap preparació intel·lectual²⁵ ni tampoc cap facilitat per accedir al món del saber. Llull mateix va manifestar al *Llibre de virtuts e de pecats* (1313) la seva intenció de "mostrar ciència al poble".

⁽²⁵⁾El públic a qui s'adreça Llull

Llull distingeix el públic a qui s'adreça segons la seva naturalesa i la seva intel·ligència. Al *Llibre de contemplació en Déu* (cap. 214) estableix una distinció entre aquells que posseeixen una subtileza natural i aquells que la tenen accidental. Els primers aprenen sense mestre i sense esforç i són subtils en qualsevol estat i condició. Per això se'ls pot ensenyar amb raons necessàries. Els segons, en canvi, aprenen amb l'ajut de l'esforç i d'un mestre i de seguida resulten vençuts si se'ls aparta d'allò que han après. Aquests darrers necessiten ser instruïts amb autoritats, miracles o exemples.

4.1. Explicar fenòmens naturals amb didactisme

El llibre quart del *Fèlix* és dedicat als elements. Hi és central la noció cosmològica bàsica que tota matèria visible està constituïda per la barreja dels quatre elements simples en graus diferents: foc, aire, aigua i terra.

Alguns dels capítols es fixen també en els fenòmens que tenen lloc a l'atmosfera, com els núvols, les pluges, els llamps, els trons, etc., com a conseqüència de l'entrada en contacte d'aquests elements constitutius.

En el preàmbul, Fèlix és acompanyat per un pastor²⁶ que sorprèn per la seva capacitat de donar una resposta ben argumentada de la superioritat de la ciència sobre l'exercici de les armes. Encara que Llull precisi que és un noi de casa bona que ha volgut renunciar al món per donar-se a la vida contemplativa, el presenta com un exemple de saviesa adquirida fora de les institucions escolars, per la gràcia de Déu i per la contemplació. De fet, és un cas similar al seu. En canvi, a la resta del llibre quart la transmissió del saber es dona en un àmbit més normalitzat: hi ha un filòsof que ensenya a uns deixebles, entre els quals el fill gran d'un rei.

⁽²⁶⁾El pastor és el mateix personatge que, al llibre tercer, ha instruït Fèlix sobre les profunditats de la cosmologia medieval.

La filosofia²⁷ que defensa el pastor per damunt de la cavalleria com a estudi necessari i apropiat per a un príncep i que s'encarrega d'ensenyar el filòsof, s'ocupa, sobretot, de la descripció del món físic; al text s'utilitzen els termes saviesa natural o ciència natural per referir-se a la filosofia natural²⁸. Pot sorprendre, doncs, que Llull consideri adequats els coneixements sobre el cosmos per a algú que ha de dedicar-se al govern i no a la ciència.

⁽²⁷⁾Filosofia

Generalment, a l'edat mitjana, disciplina que hom pot descobrir mitjançant la raó i l'observació, que es fonamenta en principis evidents en si mateixos. La teologia, en canvi, encara que també requereix l'argumentació racional, fa ús de les veritats revelades que es troben a les Sagrades Escripures. Els pensadors medievals tenien com a obres filosòfiques fonamentals les d'Aristòtil, que era anomenat significativament *el Filòsof*, i les dels seus comentadors àrabs. La filosofia era objecte d'estudi a la facultat d'arts. La filosofia inclou la **metafísica**, ciència de l'ésser com a tal i dels primers principis i causes de les coses; la **filosofia natural**, estudi del món físic (cosmologia, biologia) i de l'ànima humana; **matemàtiques**; lògica; ètica.

(28) "S'entenia per filosofia natural el conjunt dels sabers amb els quals se cercava la comprensió racional del món sensible i de la natura i el seu domini i aprofitament. Comprèn la física (o estudi de les coses que tenen existència pròpia, dotades de moviment i que són corruptibles) i la història natural (o descripció dels minerals, les plantes, els animals i els éssers humans). Corresponia aproximadament a les actuals ciències naturals i emmarcava la medicina, però també l'alquímia, l'agronomia o la geografia."

Lluís Cifuentes i Comamala (2002). *La ciència en català a l'Edat Mitjana i el Renaixement* (pàg. 157). Barcelona / Palma de Mallorca: Universitat de Barcelona / Universitat de les Illes Balears ("Blanquerna", 3), 2a. ed. revisada, 2006.

En la concepció de Llull, tanmateix, a través del cosmos hom pot remuntar-se a les veritats últimes de la divinitat i també aprofundir en el coneixement de l'home, que hi ocupa una posició intermèdia entre el món espiritual i el material. De fet, aquesta concepció lul·liana del saber com una unitat permetria que el fill del rei rebés una bona formació qualssevol que fossin els seus estudis.

Encara al preàmbul, l'encontre de Fèlix i el pastor amb el rei serveix perquè Llull expressi les seves inquietuds sobre la necessària conversió dels infidels i la recuperació de Terra Santa. Aquí Fèlix justifica al rei la salutació reverencial que li ha fet per l'exemple d'un pelegrí²⁹ que no va saludar un rei indigne de ser respectat i que es va excusar mitjançant un exemple en què dos pelegrins es lamentaven de la poca atenció que fan els reis cristians a la recuperació dels llocs sants de Palestina. Aquest dels exemples inclosos els uns dins els altres, a manera de nines russes, és un recurs molt car a Llull, que l'utilitza per obligar el lector a fer servir l'enginy per desentrellar-los mentre segueix la narració.

S'ha escollit un capítol (el 23) que explica l'origen del tro com a mostra del contingut científic del llibre. S'hi pot observar el procediment escolar que s'empra en l'ensenyament. Primer el filòsof exposa la lliçó simplement explicant-ne la doctrina. El deixeble, aleshores, ha de demostrar la comprensió de la matèria objecte d'estudi mitjançant la reformulació de la doctrina en un exemple ("semblança" al text). Entre doctrina i exemple hi ha d'haver alguna relació d'analogia. En aquest cas, l'origen del tro guarda una certa analogia amb el soroll que produeix la col·lisió violenta d'unes pedres llançades amb màquines de guerra durant un setge.

El procediment d'exposició i exemplificació és utilitzat al capítol 29 en ordre invers, fent que l'exemple precedeixi la doctrina i fent que sigui el deixeble qui enuncii la segona i el mestre qui formuli el primer. Tot plegat, com s'ha dit abans, estimula la intel·ligència i, per tant, la capacitat de comprensió de la realitat.

Al capítol 29, aquesta és precisament la mancança que posa de manifest el fill del rei que només ha estat instruït d'una manera cavalleresca tradicional. No entén com un escuder feble i inexpert pot vèncer un cavaller fort i bregat en l'ús de les armes. El príncep hereu que és educat amb estudis filosòfics, en canvi, sense saber res d'armes és capaç d'explicar el fet. Ben mirat, el cas que

(29) L'estructura dels exemples

Cal advertir com es produeix en el parlament del protagonista un cas pel qual un exemple n'explica un altre que, al seu torn, dóna resposta analògica a una qüestió plantejada.

planteja Llull és el mateix que explicava Desclot dels almogàvers catalans, que mal equipats i sense ideals cavallerescos es mostraven superiors als cavallers francesos. Ara, però, Llull no troba l'explicació en la superioritat tècnica dels almogàvers i en la seva ardidesa, com volia Desclot, sinó en termes psicològics i morals, molt més savis.

L'ensenyament que s'adquireix en aquest capítol, per tant, no té res de cosmològic sinó que més aviat es refereix a la psicologia humana i a la moral. En tot cas, cal tenir en compte que una part de la filosofia natural era dedicada a l'estudi de l'ànima humana, una disciplina que modernament podria equivaler a la psicologia.

4.2. Difondre la veritat

En l'episodi objecte d'atenció, Fèlix demostra un gran astorament en comprovar que el fill del rei que es dedica a la filosofia és capaç d'entendre un esdeveniment que en principi no té cap relació amb els seus estudis: per què un escuder feble i inexpert venç un cavaller molt superior en força i en experiència? En canvi, el fill segon del rei, malgrat la seva instrucció pròpiament cavalleresca, no sap explicar el cas. Davant de les qualitats intel·lectuals que proporciona un procés educatiu que ha format l'alumne en l'anàlisi i en el recte raonament (i que no s'ha limitat a subministrar-li informació), Fèlix no es pot estar de "lloar i beneir ciència sobre totes coses".

Llull demostra al llarg de la seva producció una confiança il·limitada en la capacitat de qualsevol home, amb una intel·ligència correctament formada i utilitzada de forma convenient, d'assolir la veritat. L'Art i les seves derivacions i aplicacions permeten arribar al coneixement de la veritat d'una manera més directa i planera que no l'escolàstica universitària. De manera que, de fet, tota la seva obra es pot entendre com un esforç ingent de divulgació de la ciència com a mitjà d'extensió de la veritat entre els homes.

El cas de Llull, que combina la producció d'una obra intel·lectual ingent i una acció política i missionera incessant, és excepcional a l'edat mitjana. S'explica per la seva decisió tenaç d'establir ponts de comunicació amb els seus semblants que li permetessin d'il·luminar l'intel·lecte, d'activar la memòria i d'inflamar la voluntat del receptor entorn del nucli palpitant del missatge cristià. No hi va plànyer esforços i hi va esmerçar admirables quantitats d'enginy.

En el conjunt de les seves més de dues-centes cinquanta obres hi ha textos adreçats als futurs missioners, que estudiaven teoria de les missions, als escolars i als ensenyants de teologia de la Universitat de París, que representaven l'elit intel·lectual del moment, als papes i als cardenals, que governaven la

cristiandat, als reis i als consells de les ciutats, que determinaven la política, als solitaris contemplatius, que mortificaven el cos per assolir el contacte amb Déu, i també al públic senzill.

És en aquest darrer sector comunicatiu, el que s'adreça a la població urbana en general, que Llull es manifesta com un literat religiós extraordinàriament dotat. En són exemples el *Blaquerna* i el *Llibre de meravelles*. Aquesta combinació en Llull de producció científica adreçada a les elits i alhora literària adreçada al poble és també una excepció en l'àmbit medieval.

La passió per la comunicació i per la màxima eficàcia pedagògica domina de cap a cap l'obra lul·liana i n'explica les múltiples formes i variacions. Justifica també la utilització de la literatura per a la divulgació de la ciència, com es pot comprovar al *Fèlix*, perquè acosta conceptes filosòfics o teològics a realitats properes a les persones senzilles.

Per tant, la literatura lul·liana no és només moralitzadora, no pretén només reformar els costums, sinó que també és una literatura científica que busca el desenvolupament intel·lectual dels seus lectors. La ficció és un ham que enxampa l'atenció del lector que, sense ni adonar-se'n, es troba implicat en la comprensió d'una idea abstracta i sovint difícil.

5. La política lul·liana: el *Llibre de les bèsties*

Ramon Llull fou un home d'una personalitat extraordinària i d'una gran intel·ligència: tant la seva vida com els seus escrits avalen aquestes dues afirmacions. Llull sabia perfectament com era el món en què vivia i va copsar els canvis que s'estaven produint al seu voltant. Llull s'explica com a part d'un corrent que, des de final del segle XII, esbotza progressivament els compartiments estancs en què els clergues, que s'expressaven exclusivament en llatí, havien custodiat gelosament tant el saber científic i tècnic com l'espiritualitat. El fet que els laics s'interessin per aquests coneixements i que se'ls acabin apropiant comportarà una transformació profunda de la mateixa substància del saber. A la Corona d'Aragó, el fenomen coincideix amb la constitució, la generalització i la consolidació d'una tradició cultural rica i diversa en llengua vulgar al tombant del segle XIII amb el XIV, de la qual forma part, per exemple, l'emergència de textos científics i tècnics en català³⁰. Un sector ampli de la societat (la cort, la noblesa, la burgesia, la gent dels oficis) cada vegada feia més demanda d'aquest tipus de textos perquè se sentia atret pel saber i també perquè en tenia una necessitat pràctica.

⁽³⁰⁾Textos científics i tècnics en català

Al llarg del segle XIII i a inicis del XIV, les diferents llengües vulgars de l'Occident llatí es van convertir en mitjans de difusió eficaços (al costat del llatí) de tots aquells coneixements que a partir de les universitats es van començar a difondre per tots els estaments socials (la reialesa, l'aristocràcia i la burgesia).

En el cas concret del català, sabem que es van difondre obres que pertanyien a totes les àrees del que avui anomenem ciència (medicina humana i veterinària, ciències naturals, astronomia, geografia, agronomia, aritmètica, etc.) i també a d'altres que a l'edat mitjana eren considerades científiques (astrologia, alquímia, màgia, endevinació). Ens consten més de dues-centes cinquanta obres (entre traduccions i originals) que podem tenir la certesa que van circular en català des de finals del segle XIII fins a principis del XVI.

La primera obra pertanyent a aquests gèneres escrita directament en català és el *Llibre de doctrina del rei En Jaume*, un recull de notes de lectura de diverses obres filosòfiques i enciclopèdiques que fa referència segurament a Jaume II i que cal datar abans de 1289. La primera traducció en català de què tenim constància és l'encarregada per Jaume II, als metges jueus de Saragossa Vidal Benvenist Saporta i Benvenist ben Bevenist durant els anys 1296-97, d'un text àrab de medicina que no ens és conegut. La primera traducció conservada és la de la *Cirurgia* de Teodoric Borgognoni, feta per Guillem Corretger entre el 1302-4. Al català van ser traduïts tots els tractats de cirurgia que es van estudiar a les universitats escolàstiques, i algunes de les obres més importants de la medicina teòrica, com la *Isagoge* de Joannici, els *Aforismes* d'Hipòcrates o el *Canon* d'Avicenna. També van ser traduïdes al català enciclopèdies de filosofia natural, tractats d'astronomia i astrologia, llibres de viatges, mapes, portolans, bestiaris, lapidaris, herbaris, tractats d'agronomia, receptaris de cuina, tractats de matemàtiques, etc.

Afortunadament, disposem d'un catàleg sistemàtic, ordenat per gèneres i per matèries, de totes les obres conegudes fins ara que van circular escrites en català en l'àmbit científic i tècnic:

Lluís Cifuentes i Comamala (2002). *La ciència en català a l'Edat Mitjana i el Renaixement*. Universitat de Barcelona / Universitat de les Illes Balears ("Blaquerna", 3), 2a. edició revisada, 2006.

Es conserven traduccions medievals de les obres de Llull a l'occità, al francès, al castellà i a l'italià, en alguna de les quals va intervenir-hi ell³¹ personalment. Vet aquí una prova de la importància que donava Llull a la transmissió del saber en la llengua que parlaven els seus contemporanis.

(31) És el cas de la traducció occitana del *Romanç d'Evast e Blaquerma*.

Al mateix temps, Ramon Llull va comprendre que necessitava suport per portar a terme la seva gran tasca. Per això va moure's amb destresa enmig dels cercles de poder amb la finalitat d'aconseguir autorització, diners i mitjans per donar a conèixer l'Art tant en els ambients universitaris com entre els cristians laics i els infidels.

Llull va saber aprofitar-se del fet que el seu prestigi personal li obria les portes arreu. Va fer nombroses gestions per disputar sobre l'Art i per convèncer els poderosos de les seves possibilitats persuasives. Així, va viatjar per Europa buscant el suport de reis (el rei de Mallorca Jaume II, Jaume II d'Aragó, Felip el Bell de França), de papes³² (Celestí V, Bonifaci VIII, Climent V), de ciutats mercantils com Gènova i Pisa³³ i de centres de cultura com la Universitat de París³⁴, on havia ensenyat sant Tomàs d'Aquino.

(32) Llull va enviar peticions a Celestí V (1294), Bonifaci VIII (1295) i Climent V (1305), a la coronació del qual, esdevinguda a Lió el 1305, va assistir després d'haver estat present a l'entrevista que el papa i els reis d'Aragó i Mallorca havien tingut uns mesos abans a Montpeller. Va assistir al Concili General de l'Església, que va tenir lloc a Viena del Delfinat el 1311, per demanar la creació d'escoles de missioners.

(33) Llull va fer estades a les ciutats estat italianes de Gènova (1293, 1303-5) i Pisa (1307-8).

Tota aquesta activitat política va donar els seus fruits: el 1275 un frare franciscà va estudiar i aprovar les obres de Llull a Montpeller; el 1276 una butlla pontifícia va confirmar la fundació del monestir de Miramar, sufragada per Jaume II, on tretze franciscans van estudiar àrab i l'Art; el 1290 els franciscans³⁵ van autoritzar Ramon Llull a ensenyar als convents d'Itàlia; el 1292 va rebre el permís de Jaume II d'Aragó per predicar en totes les sinagogues i mesquites dels seus dominis; el 1305, a Barcelona, va rebre dues subvencions del mateix rei; el 1310 va obtenir l'aprovació de quaranta mestres i batxillers en arts i en medicina i una altra del canceller de la Universitat de París. El rei de França, Felip IV el Bell, després d'anys de tractes, li havia atorgat una carta de recomanació, com hem vist.

(34) Llull va fer quatre estades a París, que van durar dos anys cadascuna: el 1287-89, el 1297-99, segurament el 1303-5 i el 1309-11. En els darrers dos anys escriví una trentena de llibres i en dedicà set al rei de França.

(35) No és gens estrany que l'orde dels framenors donés suport a la tasca missionera de Llull. L'ideal de reforma de la cristiandat que proposa el *Blaquerma*, per exemple, s'adiu amb la postura dels franciscans, que preconitzaven el retorn a la pobresa evangèlica.

Llull va conèixer el poder –i les intrigues de la política– de primera mà, doncs. El *Llibre de les bèsties* ens proporciona un mirall didàctic d'aquest món.

5.1. Un apòleg sorprenent

El *Llibre de les bèsties*, que forma part del *Fèlix* o *Llibre de meravelles*, és potser l'obra més coneguda de Llull, de costat amb el *Llibre d'amic e amat*³⁶ que constitueix una part del *Romanç d'Evast e Blaquerma*.

⁽³⁶⁾La de l'*amic* i l'*amat* és una metàfora recurrent a l'obra de Ramon Llull per a expressar en termes d'amistat la relació entre l'home (l'*amic*) i Déu (l'*amat*). Les primeres aparicions del tema són al *Llibre de contemplació* (1274), però és a *Blaquerna* (1283) on rebrà una formulació definitiva. La introdueix Ramon lo foll (al capítol 79), una veritable contrafigura de Llull, i és al "Llibre d'amic e amat", una obra que suposadament escriu el protagonista ja vell al seu eremitatge, que són definitivament concretats els personatges i les seves relacions. Després, el tema reapareixerà en diverses obres més: l'*Art amativa* (1290), les *Flors d'amors e flors d'entel·ligència* (1294) i l'*Arbre de filosofia d'amor* (1298).

El *Llibre de meravelles* va ser escrit entre el 1287 i 1289, durant la primera estada de Llull a París. Com acabem de veure, és una enciclopèdia novel·lada, dividida en deu parts que s'ocupen de Déu, dels àngels, del cel, dels elements, de les plantes, dels metalls, de les bèsties, de l'home, del paradís, i de l'infern.

Tenint en compte els apartats precedents, quan arriba el dedicat als animals ens podríem esperar llegir-hi un tractat de zoologia o un bestiarí³⁷ com els que s'havien divulgat a l'edat mitjana. Però no és així.

⁽³⁷⁾Els bestiaris eren tractats didàctics i morals que descrivien els animals, reals o fantàstics, amb la corresponent moralització dels seus trets i costums. Eren petites enciclopèdies d'història natural i, alhora, al·legories dels vicis i les virtuts de la conducta humana, del dimoni i de Jesucrist. La tradició dels bestiaris prové del *Physiologus* llatí. En català en conservem diverses versions, escrites a partir del segle XIV.

El *Llibre de les bèsties*³⁸ és un apòleg polític, amb abundants dosis de crítica social que apunta sobretot als que ostenten el poder.

⁽³⁸⁾S'ha formulat la hipòtesi que Llull ja tenia escrit el *Llibre de les bèsties* i que el va incorporar al *Llibre de meravelles*, però no en tenim cap indici documental.

Al *Llibre de les bèsties* Llull critica sobretot els poderosos i els reis, perquè ells tenen més responsabilitat en el bon o mal funcionament de la societat. Així, quan el Lleopard és tramès com a missatger al rei dels homes, coneix un hostaler que li explica el prejudici que poden causar el mal govern i els mals consellers amb unes paraules que bé es podrien aplicar, segles a venir, al regnat de Joan I i als seus homes de confiança, com Bernat Metge:

Dels missatgers que el Lleó tramès al rei dels hòmens

L'hostaler diu al Lleopard, que ha anat de missatger al regne dels homes, després de blasmar la poca utilitat que tenen les corts que se celebren cada any, que són una manera de recaptar impostos, i el mal govern i els mals consellers:

–Sényer –dix lo hoste–, no poria hom a esmar lo damnatge qui es segueix per malvat príncep: la un és per lo mal que fa; l'altre és per lo bé que fer poria, lo qual no fa. E enaixí, per malvat príncep se segueix damnatge en dues maneres, segons que havets oït. Aquest rei a qui vosaltres sots trameses, és hom qui es confia massa en son consell, e ha àvol consell, e malvat, e de vils hòmens; e cascun de son consell cuida mils ésser rei, que el rei mateix, e ensems guasten son regne; e lo rei no n'ha cura, ni ha ànsia sinó de caçar, e de deportar, e de luxuriejar, e de fer vanitats.

Llibre de les bèsties

Amb les faules protagonitzades pels animals, Llull mostra l'aspecte més tenebrós de la condició humana, capaç de qualsevol acció per controlar tots els mecanismes del poder únicament en benefici propi. L'apòleg constitueix un retrat implacable del cantó més fosc de la política.

El protagonista és Na Renard, un personatge mesquí, baix i cínic que és capaç de les maquinacions més espantoses. El rei, el Lleó, es va corrompent a mesura que avança l'acció i és el personatge que resulta més manipulat en tota la història, posant de manifest que "és molt perillosa cosa subjugació de poble qui sia sotsmès a rei injuriós, irós, traïdor", com es diu en el capítol de la batalla del Lleopard i l'Onça (linx o pantera).

Una de les fonts que utilitza Llull per construir el seu apòleg –i cal destacar que el *Llibre de les bèsties* és una de les obres del beat que es basa en més textos preexistents, cosa que no és gaire freqüent en la seva producció– és el conegut *Roman de Renart* francès, una extensa col·lecció de vint-i-set poemes francesos dels segles XII i XIII protagonitzats per animals: la guineu –Renart–, el llop, el lleó, el gat, l'ós, etc. Del *Roman de Renart*, Llull n'extreu alguns episodis³⁹ i el nom del protagonista, que Llull feminitza perquè en català és la volp.

⁽³⁹⁾La violació de la Lleoparda pel Lleó i el combat següent entre el Lleopard i el Linx té moltes similituds amb la violació d'Hersent –la lloba– pel Renart francès.

Ramon Llull havia de conèixer l'obra perquè el *Roman de Renart* fou molt divulgat a la Corona d'Aragó: el citen els trobadors Cerverí de Girona i Guillem de Berguedà i tenim representacions iconogràfiques que evidencien la difusió de la història, com el sostre mossàrab de finals del segle XIII que cobreix la nau central de la catedral de Terol⁴⁰, on apareixen de costat un lleó i una guineu.

⁽⁴⁰⁾http://www.almendron.com/arte/arquitectura/techumbre/t_04/04_decoracion.htm

5.2. Na Renard maquina com traïr el rei

En una bella plana per on passava un bell riu, molts animals es van reunir per escollir rei. Així comença el *Llibre de les bèsties*, amb la breu descripció d'un escenari que havia de remetre els lectors contemporanis a l'inici d'una aventura cavalleresca. La majoria s'inclina pel Lleó, però el Bou s'hi oposa adduint que el lleó no és un animal bell⁴¹ ni humil, sinó que fa mal als seus, té una veu que espaordeix i no s'alimenta d'herba sinó d'altres bèsties, raons totes aquestes que el mouen a proposar que sigui elegit el Cavall. Alguns animals manifesten el seu acord, però pren la paraula Na Renard i defensa la candidatura del Lleó amb arguments aparentment assenyats. Això traspasa la cort i l'Ós, el Lleopard i el Linx proposen que s'ajorni l'elecció per guanyar temps, ja que tenen esperances de ser elegits.

⁽⁴¹⁾En Llull la bellesa és fonamental perquè va associada a la bondat, també a nivell retòric. Així ho diu a la *Doctrina pueril*: "Si tu, fill, vols parlar per retòrica, dóna bells exemples de belles coses al començament de tes paraules; e la mellor matèria de tes paraules sia a la fi, per ço que lleix atalentament d'oïr en lo coratge d'aquells qui t'oïran." (cap. 73)

Però el Lleó és escollit rei i nomena els seus consellers, que demana que siguin savis i lleials i que l'ajudin a governar bé, perquè tothom sap "que ofici del rei és molt perillós e és de gran treball: perillós és, car per los pecats del rei s'esdevé moltes vegades que Déus tramet en terra fam, e malauties, e mort, e guerres" (cap. 2).

Al capítol següent, Na Renard ja maquina com trair el rei i oferir la corona a l'Elefant. De seguida, els animals hi apareixen dividits en dos grans partits oposats: d'una banda hi ha les bèsties carnívores i de l'altra les bèsties herbívores (§ 2). Les primeres podrien ser representants de la noblesa i les segones de les noves elits burgeses –i lectores–, que cada vegada anaven adquirint més poder. Llull explicaria així metafòricament la transformació social que es produïa en el seu temps.

Els enfrontaments entre l'alta i la petita noblesa també quedarien reflectits en el *Llibre de les bèsties*, ja que hi apareixen petits carnívors malvats que volen prendre el poder als grans carnívors. Així, Na Renard podria ser la representant de la petita noblesa que s'alia amb la burgesia per aconseguir sense escrúpols els seus propòsits i que s'ha d'enfrontar amb el rebuig de les elits antigues.

Una lectura atenta del capítol ens permet observar que Llull hi manifesta també la seva destresa literària. El fil narratiu, interromput pels constants exemples que il·lustren el *Llibre de meravelles*, se segueix a la perfecció perquè la trama està molt ben travada i la intriga molt ben formulada. És més, els exemples proposen una progressió subtil de la línia argumental, ja que la seva aparició en un determinat moment no és fruit de l'atzar, sinó del control de l'estructura narrativa. Fixem-nos en com articula Llull els exemples d'aquest capítol.

El primer que hi trobem és molt breu, per això el podríem considerar com una mena d'introducció als que vindran. És diferent de la resta, perquè qui parla és Na Renard, que explica el cas d'un cristià i un sarraí (§ 3). Així doncs, es tracta d'un animal que fa servir un exemple protagonitzat per humans, cosa que és el contrari del que s'esdevé a les faules clàssiques d'Isop i de Fedre, que se serveixen sempre d'animals per exemplificar els diferents comportaments humans. Un altre cop, doncs, Llull transforma la seva tradició literària.

Després vénen quatre exemples més llargs que són el nus del capítol, dos els exposa Na Renard i els altres dos, l'Elefant. L'exemple del milà que portava una rata (§ 6-7), explicat per l'Elefant, serveix a l'herbívor per comprendre que no es pot fiar de Na Renard perquè la naturalesa de l'un no té res a veure amb la de l'altra. L'exemple prové del *Calila e Dimna*⁴², un conjunt d'apòlegs oriental molt difós al segle XIII d'on Llull treu l'argument del *Llibre de les bèsties*, encara que el condensa i hi afegeix episodis i situacions originals.

L'exemple del cavaller, la seva segona esposa i el seu fill, que narra Na Renard (§ 8-9), dóna pistes a l'Elefant sobre la capacitat del petit carnívor d'influir en els altres gràcies a la falta d'escrúpols i als enganys. L'exemple prové d'una altra divulgada col·lecció d'origen oriental, coneguda amb el nom de *Sendebār*⁴³.

L'exemple de les bèsties que s'oferien al lleó perquè pogués menjar sense esforç (§ 10), explicat també per Na Renard, li serveix per demostrar que amb astúcia es pot vèncer un animal molt més gran i fort que un mateix. L'exemple prové també del *Calila e Dima*.

L'exemple dels dos donzells que tenien cura d'un rei (§ 11), contat per l'Elefant i provinent un altre cop del *Calila e Dimna*, deixa ben clar que qui suplanta un altre pot acabar fracassant en l'empresa i fa adonar a Na Renard que l'Elefant té por de ser rei.

El darrer exemple, conclusiu, és molt breu, com el primer, i torna a fer referència als humans, en aquest cas a Adam i Eva (§ 12). Na Renard es compara amb la Serpent i assegura que, com ella, és capaç de "tractar que lo rei vengui en ira de son poble".

Així doncs, sense indicar-ne mai la procedència, Llull incorpora en aquest capítol quatre exemples extrets de fonts orientals i els articula amb gran precisió. Hi alterna dos narradors: l'Elefant, Na Renard, Na Renard i l'Elefant. Els fa precedir per un exemple molt breu protagonitzat per humans i narrat per Na Renard i els conclou amb un altre exemple molt breu de les mateixes característiques.

5.3. Qui la fa, la paga

L'últim capítol del *Llibre de les bèsties* narra el final de Na Renard, que és morta pel Lleó després de descobrir-se l'engany que havia tramat. Amb la mort de Na Renard –que té paral·lelismes amb la mort de Dimna al *Calila e Dimna*– es restableix l'ordre en el regne perquè se n'ha foragitat la intriga i la maldat.

El capítol conté una de les principals ensenyances (§ 15) de l'apòleg: per governar, el rei no ha de confiar en "vils bèsties" (com el mico o la guineu), perquè l'acabaran traint. S'ha d'envoltar de bèsties nobles com a consellers, perquè per

(42) Conjunt d'apòlegs d'origen indostànic que va passar al món àrab a través de Pèrsia. Va arribar a Europa mitjançant una versió hebrea –que va ser traduïda al llatí al segle XIII– i una traducció castellana encomanada per Alfons X el Savi, versions aquestes dues últimes que van ser molt divulgades.

(43) Col·lecció d'origen oriental que, coneguda com el *Sendebār*, va entrar a Europa per dues vies: una va ser el *Roman des sept sages de Rome* francès, del qual descendeixen una versió catalana en vers i diverses versions castellanes dels segles XV i XVI; la segona via va ser el *Libro de los engaños*, traduït al castellà el 1253 per ordre de Don Enric, germà d'Alfons X.

naturalesa es troben més a prop de la virtut. Com diu l'Elefant (§ 16), en un got petit no hi pot cabre gaire vi, "ni en persona qui sia de vil lloc, no cap gran honrament ni gran lleialtat".

Davant dels canvis que experimenta la societat contemporània, Llull manifesta una postura social conservadora⁴⁴, ja que fa costat a la noblesa de sang, que hauria d'estar més a prop de la virtut segons la concepció medieval. Amb la mort de Na Renard i el restabliment de l'ordre, ataca els intents de millorar "contra natura" i de canviar d'estament de la petita noblesa i de la burgesia emergent. Llull deixa ben clar que governar és una tasca que correspon per naturalesa a la noblesa de sang i de virtut.

⁽⁴⁴⁾La postura social conservadora

La postura social de Llull és habitual a l'època. La defensa també, per exemple, Anselm Turmeda, el frare franciscà que es va convertir a l'islamisme i va abandonar la seva Mallorca natal per instal·lar-se a Tunis. En les *Cobles de la divisió del regne de Mallorca* (1398) afirma:

Aristòtil diu clarament
 "Stament qui regit sia
 per lo menut popular
 vendrà a gran vilania".
 E per ço ell reprenia
 dels comuns lo regiment,
 dient que molt excel·lent
 és ceyll qui pels grans s'avia. (cobla 118).

Contràriament a l'altre capítol que hem analitzat, aquest no conté cap exemple. Està construït amb una sèrie de diàlegs entre diverses bèsties, alguns dels quals s'esdevenen en paral·lel, que es van alternant i van desemmascarant a poc a poc la malvestat de Na Renard. El diàleg més llarg és el que tenen l'Elefant i Na Renard (§ 1-10). Després parlen quatre personatges, dos per banda: Na Renard amb el Porc Senglar (§ 11) i l'Elefant amb el Lleó (§ 12-16). Com que aquest segon diàleg té vital transcendència per al desenvolupament de l'acció, es reproduïx, mentre que l'altre no. Després parlen, altre cop de manera simultània, l'Elefant i el Senglar (§ 17) d'una banda i el Lleó i Na Renard (§ 18) de l'altra. Finalment, amb tots els animals presents, el rei fa justícia.

L'Elefant és aquí un dels personatges més interessants perquè Llull en fa una aproximació psicològica. Si al capítol d'abans hem vist que l'Elefant tenia por (§ 11), ara ens adonem que quan Na Renard se li presenta per explicar-li que és hora que el Lleó mori i que ell, l'Elefant, sigui rei tal com li havia promès, l'Elefant dubta perquè no s'acaba de confiar de Na Renard. Assistim als raonaments que es fa en silenci l'Elefant fins que arriba a decidir-se: fent ús del lliure arbitri propi dels humans, es regeix per la raó i tria no seguir el joc a Na Renard, sinó mantenir-se fidel al rei que en un principi van escollir entre tots (§ 1-3). L'Elefant actua com un bon súbdit. Per això serà nomenat conseller, juntament amb el Senglar i "altres honrats barons" (§ 21). Es retorna així a l'ordre social aristocràtic que mai no s'hauria d'haver perdut.

El *Llibre de les bèsties* conclou amb un colofó que indica com ha de ser entès. Per analogia, el comportament dels animals ha de servir d'ensenyament als humans i ajudar-los al bon regiment del regne:

Finit és lo Llibre de les bèsties, lo qual Fèlix aportà a un rei per tal que veés la manera segons la qual, en ço que fan les bèsties, és significat com lo rei deja regnar e es deja guardar de malvat consell e de falses hòmens.

El monarca en qüestió sembla que era Felip IV el Bell, que quan Llull escrivia el *Llibre de meravelles* a París tenia vint anys i poca experiència com a governant, ja que només en feia tres que era rei. A Llull, que era la primera vegada que sortia del territori català i venia d'una cort modesta com la mallorquina, li devia causar un gran impacte conèixer per dins una cort de les dimensions de la francesa, que administrava un poder i una riquesa incomparables.

6. Autor i personatge

Un dels trets més característics de l'opus lul·lià és una presència del seu autor en els textos que es va fent progressivament abundant al cap dels anys.

Ramon Llull va començar la producció escrita deixant anònimes les seves obres. Ni el *Llibre de contemplació* (1274), ni l'*Art abreujada d'atrotbar veritat* (1274), ni el *Romanç d'Evast e Blaquerna* (ca. 1283), ni el *Llibre de l'orde de cavalleria* (1276), ni el *Llibre de meravelles* (1288-89), per esmentar només alguns dels títols apareguts fins ara, no van ser firmats pel seu autor, tot i que no tenim cap dubte a qui cal atribuir-los. Vet aquí les raons que justifiquen aquest anonimat:

"Vós, Sényer, sabets bé que jo som vil e per natura pobre e per mes males obres; per què jo no som digne que en esta obra mon nom sia escrit, ne que a mi sia atribuïda esta obra; per què jo mon nom exil e delesc d'esta obra, e ella, Sényer, atribuesc e do a vós, qui sòts nostre senyor Déus."

Llibre de contemplació (§ 30)

A partir de final dels anys vuitanta, de manera esporàdica, Llull comença a firmar algunes obres com a Ramon. Des del començament dels noranta no només en signa la major part, sinó que hi afegeix la data i el lloc de composició, detall que permet de reconstruir amb força precisió un catàleg i un itinerari vital a partir d'aquell moment. Alguna cosa, per tant, va aconsellar al beat d'anar sortint de l'anonimat i d'anar donant cada cop més pistes sobre la seva personalitat. La culminació d'aquest procés es dona, és clar, a la biografia llatina que anomenem *Vita coetanea* (1311), en la redacció i en la difusió de la qual, com ja s'ha vist, Llull té una responsabilitat particular.

Cap a la fi dels seus dies, el beat Ramon era un home amb una projecció pública important als principals centres intel·lectuals i de poder de l'Europa occidental, situació que tenia repercussions positives i negatives. Aquesta notorietat, gens fàcil d'aconseguir per a un home amb uns orígens poc notables, el beat Ramon se l'havia guanyada amb la seva tenacitat i amb la rotunditat del currículum que podia exhibir:

- una obra ingent,
- una edat molt respectable (va morir cap als vuitanta-quatre anys),
- els milers de quilòmetres recorreguts
- i les gestions fetes arreu, perseguint sempre els mateixos ideals.

L'aparició persistent d'ell mateix en les seves obres va contribuir sens dubte a la formació d'aquesta fama.

6.1. Ramon Llull escriu en primera persona

El *Llibre de contemplació* (1274), primera concreció de l'aspiració lul·liana d'escriure el millor llibre del món, és escrit en primera persona. Un jo anònim parla adreçant-se a Déu i, en algunes ocasions, es refereix a ell mateix i a les seves experiències vitals. Aquest jo gairebé sempre es retrata com a pecador, aferrat als vicis en el passat, especialment als de la luxúria i de l'orgull. Encara que alguna dada de les que dona es pot relacionar amb la biografia de Llull, no és possible d'identificar aquest jo amb Ramon Llull d'una manera immediata.

6.2. Apareix Ramon lo foll

Un dia, a la cort del papa Blaquerna fa aparició un personatge singular. Pel seu aspecte no hi ha dubte que és un marginat: duu el cap rapat, estigma distintiu dels folls, i va vestit de manera estrofolària; porta com a tota pertinença un esparver i un ca. Sorprenentment, el personatge es diu Ramon i rep el malnom de lo Foll. Davant de la cort pontifícia, amb les bèsties que l'acompanyen, actua com un bufó i fa coses sense sentit aparent.

A requeriment del papa, que no entén res, se sabrà que Ramon lo foll ve de part de l'emperador que Blaquerna havia conegut al bosc (**cap. 48**) i que, després de convertir-lo a una vida realment evangèlica, li ha encarregat d'anar pel món fent aquestes estranyes accions provocatives amb un doble significat.

6.3. Llull cita les seves pròpies obres

En un fragment del *Llibre de meravelles*, que pertany al *Llibre de les bèsties*, es planteja una situació similar a la que es donava en l'episodi de Ramon lo foll. Hi apareix una cort, aquest cop reial, a la qual acut un personatge contestatari que qüestiona el que veu i exhorta els cortesans a portar una vida més d'acord amb la doctrina de Jesucrist.

En aquest cas, la mundanitat de la cort és subratllada per l'actuació immoral de joglars com els que denuncia sovint Llull i que tenen un contrapunt en el nouvingut. Aquest, ara, no és caracteritzat com un marginat, sinó com un home pobre i amb una gran barba.

En un altre fragment, en canvi, no hi ha caracterització física de l'home que ha treballat llargament pel bé de l'Església i que un ermità proposa a Fèlix com a exemple. Tanmateix, no hi ha dubte que es tracta de Llull, per dues raons:

- perquè ens el relaciona amb l'*Art demostrativa* (1283),
- perquè tot el que l'ermità explica del bon home coincideix exactament amb el que sabem per altra documentació del que Llull va fer durant la seva primera estada a París, esdevinguda entre 1287 i 1289: sol·licitar al rei

de França i a la Universitat de París la creació de monestirs de missioners i la difusió de la seva *Art demostrativa*.

En aquests moments, el beat Ramon demostra també una especial atenció per la possibilitat que els tàrtars⁴⁵ oferien d'establir relacions amb la cristiandat en contra dels musulmans.

⁽⁴⁵⁾Tàrtars

Els diversos pobles mongols havien arribat a constituir, a mitjan segle XIII, l'imperi més poderós que hi havia en aquell moment sobre la capa de la terra. Conduïts des de 1206 pel mític Genguis Khan i després pels seus successors, els tàrtars havien avançat en cinquanta anys des de les remotes estepes asiàtiques fins a les portes d'Europa amb una rapidesa i una efectivitat astoradores. El 1241 s'apoderaven d'Hongria enmig de l'estupor occidental; tanmateix, van retrocedir més enllà de la Mar Negra, per lluites de successió internes. Les derrotes dels tàrtars de Pèrsia (1260 i 1281) davant dels musulmans a Palestina i Síria els van fer buscar l'aliança occidental; a la segona meitat del segle XIII van impulsar intercanvis diplomàtics amb els estats europeus, però mai no es van materialitzar en una aliança contra els musulmans, i els tàrtars van acabar convertint-se a l'Islam.

6.4. Apareix Ramon

Al pròleg de l'*Arbre de ciència* (1295-96), Llull apareix simplement com a Ramon, sense cap afegitó. L'aspecte físic que s'atribueix concorda amb aquell amb què la iconografia més antiga presenta el beat Ramon: gran barba i vestits que, encara que fan pensar en un estat de vida consagrat, no es poden identificar amb cap orde religiós concret.

Ramon, desconsolat pels resultats minsos que ha tingut tota una vida de dedicació a la causa del bé públic i de l'Església, es troba amb un monjo que, casualment, sense conèixer-lo el buscava de feia temps per demanar-li que escrivís un llibre divulgatiu de la seva Art.

6.5. I, finalment, apareix Ramon el fantàstic

El darrer dels textos pertany a una obreta contemporània de la *Vita*, escrita en llatí amb el mateix propòsit d'utilitzar-la com a carta de presentació al Concili general de l'Església que havia de celebrar-se a Viena del Delfinat el 1311. El mateix Llull ens conta que és escrita durant el viatge en què es traslladava de París (on era des de 1309) a Viena. Tenia uns setanta-set anys i encara gastava una vitalitat digna d'admiració.

El *Phantasticus* narra l'encontre fictici de Ramon amb un clergue, amb qui fa camí en aquest viatge. Pere, el clergue, és un antiRamon prefabricat que reuneix totes les intencions desviades i corruptes contra les quals ha lluitat sempre un laic com Llull. En el passatge seleccionat tots dos exposen el seu currículum i els seus objectius vitals contraposats i discuteixen a partir de conceptes antitètics de fantasia (follia) i prudència. Llull, com altres vegades, no té inconvenient a passar per foll.

6.6. El procés de creació del personatge identificable amb Llull

El *jo* que apareix en els passatges del *Llibre de contemplació* parla de la seva experiència⁴⁶ d'haver passat de la vida en el pecat a la vida de la gràcia divina mitjançant el penediment.

(46) Aquesta és una experiència religiosa genèrica que, de fet, es podria atribuir a qualsevol creient.

No es pot assegurar que qui parla sigui el Ramon Llull històric, sinó més aviat un tipus de pecador genèric que ha objectivat la seva experiència personal, més enllà de l'anècdota. Llull identifica el seu passat pecaminós amb aquell que ha estat tipificat i generalitzat per la literatura penitencial i que resulta exemplar per al lector, de manera que el desempallega de qualsevol referència concreta.

Aquest procés de distanciament respecte del *jo* real i històric és el procediment més corrent en el discurs autobiogràfic a l'edat mitjana. El mateix Llull demostra ser-ne conscient, tal com es pot veure en el *Llibre de contemplació*, on compara l'artificiositat del *jo* pecador (o virtuós) amb el del *jo* enamorat dels trobadors⁴⁷:

(47) En el *jo* poètic trobadoresc no cal buscar sinceritat ni experiència real, sinó artifici retòric per elaborar un discurs convincent, com es desprèn del text de Llull. El mateix s'esdevé en la poesia d'Ausiàs March. No s'ha d'oblidar que la sinceritat és un tòpic romàntic.

"Emperò, Sényer, en molts de llocs en esta obra nos gabam d'ésser virtuós e d'ésser viciós, e açò fem per tal que l'obra ne sia mills afigurada; on, les vertuts deïm nós que no són en nós, mas que ho deïm així per embellir l'obra, car així com lo trobador se gaba de bé ésser enamorat per tal que sa cançó ne sia mellor, enaixí nós havem dit que ha en nós vertuts per entenció d'embellir l'obra."

Llibre de contemplació, cap. 366 (§ 26)

El Ramon lo foll que apareix al *Blaquerna*, tanmateix, no es pot dir que sigui Llull. No ens consta que Llull vagi tenir mai un aspecte semblant ni que hagués fet accions tan provocatives a les corts que va visitar. Ramon lo foll és una contrafigura del mateix Llull, un *alter ego*, no pas –ni per aproximació–, el Llull històric.

Aquesta presència secundària, en segon pla, és notable en una obra com el *Blaquerna*, que pertany a l'època en què Llull no firmava les seves produccions. És significatiu que, en una novel·la anònima, es donin pistes inequívokes al lector que li permetin la identificació de l'autor de l'obra en un personatge estrefet. Implica, almenys, que van adreçades a un lector pròxim a l'autor i que té capacitat d'entendre les al·lusions: el nom i la caracterització com a foll.

Probablement, en aquells moments (1283⁴⁸) i en cercles del Regne de Mallorca⁴⁹, el cas d'un laic que ho havia deixat tot, fins i tot la vida còmoda de la cort, per dedicar-se a la conversió dels infidels devia haver cridat l'atenció i Llull devia ja tenir una certa fama, potser més negativa que positiva. És clar que aquestes claus interpretatives, lluny d'aquests cercles, no tenien cap significat.

(48) El *Romanç d'Evast e Blaquerna* va ser acabat a Montpeller abans del primer viatge de Llull més enllà dels dominis catalans, vers el 1283.

(49)

La curiosa aparició de Ramon lo foll al *Blaquerna* representa, però, un avenç cap a la creació d'un personatge de ficció identificable sense reserves amb el Ramon Llull històric.

Al *Llibre de meravelles*, escrit no gaire anys després, en un episodi semblant al que es plantejava amb Ramon lo foll, el personatge que es dedica a la denúncia pública dels vicis de la cort és caracteritzat d'una manera sensiblement diferent i més pròxima a la imatge que tindrà el Llull de ficció i el Llull de les miniatures més antigues: apareix pobrament vestit i amb una gran barba. Queda enrere el foll amb el cap pelat i els vestits estrofolaris, que duu a terme accions provocatives i aparentment absurdes.

A l'altre text del *Llibre de meravelles*, el personatge identificable amb el beat no és objecte de cap descripció, ni tan sols té nom. Tanmateix, les dades biogràfiques que es faciliten d'aquest "hom qui llong temps havia treballat en la utilitat de l'Esgleia" són, per primer cop, només atribuïbles al Ramon Llull històric: és l'autor de *l'Art demostrativa* i és a París per obtenir l'interès de la Universitat i de la cort reial en els seus projectes.

Al *Llibre de meravelles* hi ha, segurament, la primera irrupció del *jo* històric de Ramon Llull en una obra seva.

Al pròleg de *l'Arbre de ciència* s'observa una variant significativa respecte d'aquesta darrera aparició. El Ramon que hi apareix té una caracterització física similar a la que es trobava al primer dels textos del *Fèlix* i al mateix temps és l'autor de *l'Art*, una dada històrica incontestable. Aquest Ramon històric és el protagonista d'una ficció: l'encontre amb un monjo que el troba desconsolat i que el buscava.

L'Arbre de ciència va ser escrit (1295-96) just en el moment en què Llull havia decidit explotar a ple rendiment la seva imatge i el seu currículum en benefici dels seus ideals i, d'aquesta manera, aconseguir un ressò públic. És per aquesta raó que gosa presentar-se en el pròleg com un personatge famós, buscat i requerit.

A *l'Arbre de ciència* hi ha una de les primeres mostres del personatge de Ramon definitivament construït, identificable amb el Llull històric.

El fragment del *Phantasticus* porta a l'extrem aquesta reelaboració biogràfica en la ficció. El personatge Ramon hi explica amb un cert detall la biografia del Llull històric. A la *Vita coetanea*, de la mateixa època que el *Phantasticus*, es dona el grau màxim de correspondència entre ficció i història: és una biografia de Ramon feta per altri, al darrere de la qual hi ha Llull.

El procés de creació d'un personatge identificable amb Llull s'inicia amb l'aparició d'un *jo* anònim i genèric al *Llibre de contemplació*. Deriva cap a un *jo* de ficció només amb alguna correspondència amb el Llull històric al *Blaquerna* i al *Fèlix*. La irrupció del *jo* històric es detecta ja al *Fèlix* i acaba en la creació del *jo* de ficció identificable amb el *jo* històric en el personatge de Ramon de *l'Arbre de ciència* i el *Phantasticus*.

El Ramon personatge té una correspondència clara amb el *jo* que introdueix Ramon Muntaner al seu llibre, sobretot si prenem com a terme de comparació la *Vita coetanea*. Els seus respectius *jo* tenen correspondències inequívokes amb els personatges històrics i alhora tots dos són objecte de recreacions literàries inevitables, per molt veritables que es reclamin. Llull i Muntaner coincideixen a posar el seu *jo* al servei de la causa: la de Déu i la de la seva Art, d'una banda, la del casal de Barcelona, de l'altra. La utilització més desinhibida i lliure del *jo* històric és, sens dubte, la que va fer Jaume I al seu *Llibre dels fets*.

Davant de la magnitud de l'empresa i de la incomprensió de què és objecte per part de les autoritats eclesiàstiques, polítiques i acadèmiques, entre final dels anys vuitanta i començament dels noranta del segle XIII, Llull trobarà un recurs per a l'adquisició d'autoritat i per a la difusió del seu missatge en la creació del personatge de Ramon.

La literatura, d'aquesta manera, es revela un cop més com un mitjà poderós d'influència en els receptors a mans d'un autor molt hàbil.

Resum

Des de la segona meitat del segle XIII, un bon nombre de laics manifesten unes inquietuds religioses que els són un impuls per accedir a la cultura dels clergues que els era vedada. És el cas, entre d'altres, de Ramon Llull, que arribarà a produir una amplíssima obra científica, filosòfica i espiritual, que té com a centre la seva Art.

L'Art lul·liana és un sistema d'explicació de la realitat que porta a l'acceptació necessària i irrefutable del Déu cristià com a única raó última admissible de totes les coses. Té un vessant apologètic perquè el desig original de Llull és convèncer de la veritat de la fe cristiana. Però, al mateix temps, té un vessant científic perquè, per aconseguir aquesta demostració d'una manera efectiva i irrefutable, Llull fa que el seu sistema parteixi de la realitat mateixa per arribar a la divinitat; en conseqüència, l'Art serveix tant per explicar Déu com qual-sevol aspecte de la creació, ja tingui un origen humà o diví. Finalment, l'Art té també un vessant contemplatiu, perquè en el recorregut des de la creació fins a l'essència de la divinitat, hom pot remuntar-se a Déu.

La gosadia de Llull de plantejar un sistema que fonamenta totes les ciències, l'Art, i que és una alternativa al sistema escolar, li crea problemes d'incomprensió en el món universitari i eclesial del seu temps. La seva manca d'estudis i la seva independència com a laic posa en evidència la manca d'autoritat que té per dur a terme una empresa tan ambiciosa. Llull acabarà manifestant que ha rebut l'Art a través d'una revelació divina particular per tal d'aconseguir el reconeixement per al seu sistema i per a ell mateix; alhora i amb la mateixa finalitat, cap a final dels anys vuitanta i començament dels noranta del segle XIII, començarà a crear un personatge de ficció que coincideix amb el seu jo històric i a divulgar dades biogràfiques que l'afavoreixen.

Llull demostra al llarg de les seves obres una confiança il·limitada en la capacitat de tot home d'assolir la veritat. L'Art i les seves derivacions i aplicacions permeten arribar al coneixement de la veritat d'una forma més directa i planera que no l'escolàstica universitària. Tota l'obra de Llull pot ser entesa com un esforç ingent de divulgació de la ciència com a mitjà d'extensió de la veritat entre els homes.

Llull és part de l'embranchida que han pres les llengües vulgars en el segle XIII, quan esdevenen un instrument eficaç de transmissió del saber i d'expressió de l'espiritualitat (al costat del llatí) fora dels àmbits estrictament universitaris i clericals. Té l'encert d'escriure moltes de les seves obres en català, que és la llengua més apta per "mostrar ciència al poble". Així mateix, té l'habilitat

d'establir contactes polítics al més alt nivell (reis, papes, etc.) que en alguns moments li faciliten la possibilitat d'explicar i transmetre les seves idees tan innovadores.

Llull combina la producció d'una ingent obra filosòfica, teològica i científica de gran volada amb la redacció d'algunes obres literàries, com el *Romanç d'Evast e Blaquerna* (ca. 1283) o el *Fèlix o Llibre de meravelles* (1288-89). La conjunció dels dos aspectes en un mateix intel·lectual és certament rara. Llull utilitza la literatura per interessar un tipus de públic que no pot accedir a l'Art i per divulgar la doctrina cristiana o coneixements científics o filosòfics. La literatura lul·liana sempre resulta innovadora i atrevida respecte dels seus models perquè Llull els sotmet a manipulacions amb una llibertat extraordinària.

Lectures recomanades

Llull, Ramon (2009). *Romanç d'Evast e Blaquerna*. Edició crítica d'Albert Soler i Joan Santanach. Palma de Mallorca: Patronat Ramon Llull.

Llull, Ramon (1991). *Llibre de les bèsties. A: Llibre de meravelles*. Versió a cura d'Albert Soler. Barcelona: Teide, "Tria de clàssics".

